

Garlībam Merķelim — 250

Starptautiska zinātniska konference

Rīgā, Latvijas Nacionālajā bibliotēkā

2019. gada 27.–29. novembrī

Garlieb Merkel — 250

Internationale wissenschaftliche Konferenz

Riga, Nationalbibliothek Lettlands

27.–29. November 2019

Rīga
2019

Garlībam Merķelim — 250. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli.
Māra Grudule (zin. red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 52 lpp.

Atbalsta un rīkotājorganizācijas:

Latvijas Universitāte

LU Humanitāro zinātņu fakultāte

LU Vēstures un filozofijas fakultāte

LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts

LU Akadēmiskā bibliotēka

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Valsts pētījumu programmas projekts “Dokumentārā mantojuma
izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību”,

Nr. VPP-IZM-2018/1-0022

Rāmavas Depkina muiža

Potsdamas Universitāte

Tartu Universitāte

Rīgas Dome

Vācijas Federatīvās Republikas vēstniecība

Valsts kultūrkapitāla fonds

Zinātniskā redaktore: Māra Grudule

Tulkotājas: Beata Paškeviča, Ilga Brigzna

Literārā redaktore: Agita Kazakeviča

Maketētāja: Ieva Tiltiņa

© Latvijas Universitāte, 2019

ISBN 978-9934-18-488-8

Konferences programma

■ 27. novembris

Ievadlekcija. LNB kore 11. stāvā

18.00–20.00 **Ivans Mikelandželo D'Aprile** (*Iwan-Michelangelo D'Aprile*)
(Potsdama). Garlieb Merkel und die Aufklärung /
Garlībs Merķelis un Apgaismība

Vīns, uzkodas

■ 28. novembris

Pirmā sēde. Ziedoņa zāle

Vadītājs: Gvido Straube

9.30 konferences atklāšana, uzrunas:
Andris Vilks, Latvijas Nacionālās bibliotēkas direktors,
Dace Bula, Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras
un mākslas institūta direktore,
Pertels Pīrimē (*Pärtel Piirimäe*), Tartu Universitātes
profesors

- 10.00–10.30 **Dirks Zangmeisters** (*Dirk Sangmeister*) (Erfurte). Ungeschriebene Seiten in Merkels Lebensgeschichte(n) / Baltās lapas Merķeļa dzīvesstāstā(-os)
- 10.30.–11.00 **Anita Čerpinska** (Rīga). Napoleona I vērtējums Garlība Merķeļa interpretācijā
- 11.00–11.30 **Pertels Pīrimē** (Tartu). Garlieb Merkel's concept of slavery / Garlība Merķeļa *verdžības* koncepts
- 11.30–12.00 **Benedikts Kalnačs** (Rīga). Garlība Merķeļa ideju aktualizācija latviešu literārajā kultūrā
- 12.00–13.30 **Izstādes “Sapere aude! Garlībam Merķelim — 250”**
atklāšana LNB 5. stāvā. Izstādes kuratore:
Dr. philol. Aija Taimiņa

Izstādē būs iespējams iepazīties ar Garlība Merķeļa personību un daiļradi no līdz šim nepazīstamām pusēm, eksponātu vidū būs aplūkojami vairāki jaunatklāti materiāli. Kā radās Merķeļa interese par latviešiem, un kādas bija sekas darbu “Latvieši” un “Vanems Imanta” publikācijām? Cik būtiskas Merķeļa mūžā bija dzīves un darba gaitas Berlīnē un Kopenhāgenā? Kāpēc viņa daiļradē nozīmīgi bija Napoleona karu gadi? Kāpēc literatūrkritika un publicistika viņam kļuva par kaujas lauku? Kā latvieši godināja Merķeli simtgadē? Caur šiem un citiem jautājumiem izstāde piedāvās iepazīt Merķeli ne vien kā Apgaismības laikmeta literātu, bet arī kā cilvēku — gan cildinātu, gan izsmietu, pretrunu pilnu un sarežģītu personību, kas turpina fascinēt un iedvesmot arī šodien. Uzdrīksties zināt!

Pusdienas

Otrā sēde. Ziedoņa zāle

Vadītājs: Raivis Bičevskis

- 13.30–14.00 **Ūve Henčels** (*Uwe Hentschel*) (Čemnica). Garlieb Merkel als Reiseschriftsteller / Garlībs Merķelis kā ceļojumu literatūras autors
- 14.00–14.30 **Gvido Straube** (Rīga). Nenobriedušie apgaismotāji: Garlība Merķeļa tēvs
- 14.30–15.00 **Justīna Prusinovska** (*Justyna Prusinowska*) (Poznaņa). Garlība Merķeļa sūdzības no Zilā kalna. Latviešu balss kopīgā 15.–19. gadsimta Eiropas zemnieku bēdu dziesmā
- 15.00–15.30 **Pauls Daija** (Rīga). Garlībs Merķelis un Heinriha Čokes stāsta “*Das Goldmachedorf*” (“Ciems, kur zeltu taisa”) latviešu tulkojums (1830)

Kafijas pauze

16.00 autobuss uz **Katlakalnu**.

Piemiņas brīdis pie Garlība Merķeļa kapa.

Rāmavas Depkina muiža

- 17.00–19.00 Muižas apskate: **Ilmārs Dirveiks** (Rīga). Depkina muiža: arhitekta skatījums
- Edvarda Šmite** (Rīga). Garlība Merķeļa atbalsis Latvijas tēlotājmākslā

Sarunas pie vīna glāzes

Trešā sēde. Ziedoņa zāle

Vadītājs: Pauls Daija

- 9.00–9.30 **Holgers Bēnings** (*Holger Böning*) (Brēmene). Garlieb Merkel — Volksaufklärung, Leibeigenschaft und Bauernbefreiung / Garlībs Merķelis — tautas apgaismība, dzimtbūšana un zemnieku brīvīšana
- 9.30–10.00 **Lilija Limane** (Rīga). Garlībs Merķelis un Napoleona iebrukuma reminiscences latviešu literatūrā
- 10.00–10.30 **Beata Paškevica** (Rīga). Latviešu tautasdziesmas G. Merķeļa publikācijā 1797. gadā
- 10.30–11.00 **Kristīne Zaļuma** (Rīga). Garlība Merķeļa mājskolotāja gadi un dzejas laiks Liepupē (1788–1792)

11.00–11.30 *Kafijas pauze*

Ceturtdā sēde. Ziedoņa zāle

Vadītāja: Beata Paškevica

- 11.30–12.00 **Kadi Kehere-Pētersone** (*Kadi Kähär-Peterson*) (Tartu). Garlieb Merkels Ideen einer Geschichte der Menschheit / Garlība Merķeļa idejas par cilvēces vēsturi
- 12.00–12.30 **Gatis Ozoliņš** (Daugavpils / Rīga). Dievi, kultūra un Merķelis
- 12.30–13.00 **Raivis Bičevskis** (Rīga). Pagātnē vērstie pravieši

13.00–14.00 *Pusdienas*

Paneldiskusija ar lasījumiem tās ievadā
“Merķelis. Latvieši. 2019”. Ziedoņa zāle

Vadītājs: Jānis Šiliņš

14.00–16.00

Lasījumi: **Igors Šuvajevs** (Rīga). Aizklājidentitātes un pārnese

Rihards Kūlis (Rīga). Identitātes konstrukcijas un
latviskais savdabīgums

Krišjānis Lācis (Rīga). Identitātes un 20. gadsimta
politiskā filozofija

Pedalās arī filozofs **Raivis Bičevskis**, izrādes “Latvieši” režisors **Toms Treinis** un dzejniece **Anna Auziņa**

Konferences noslēgums

**19.00 Izrāde “Latvieši” (Justīne Kļava, iedvesmojoties no
Merķeļa) Latvijas Nacionālajā teātrī / T. Treiņa režija**

Izrādes ilgums 1 stunda 30 minūtes

Anotācija:

2018./2019. gada “Spēlmaņu nakts” nominācija
“Gada gaismu mākslinieks” Toms Streilis

Jaunā dramaturģe Justīne Kļava, kuras autordarbs “Dvēseļu utenis” 2018. gadā pārliecinoši ieguva “Spēlmaņu nakts” *Grand Prix*, kopā ar režisoru Tomu Treini piedāvā uz kanonisku tekstu — Merķeļa “Latviešiem” — palūkoties no paradoksālās un komiskās puses. Vai latvieši bija stūrī iedzīti nodzērušies nabadziņi vai viltīgi mēģināja iežēlināt dižo Merķeli, kurš toreiz bija vien ideālu pārņemts vācbaltiešu jauneklis.

Garlieb Merkel — 250

Internationale wissenschaftliche Konferenz

Riga, Nationalbibliothek Lettlands

27.–29. November 2019

Veranstalter und Förderer:

Universität Lettlands

Institut für Literatur, Folklore und Kunst der Universität Lettlands

Akademische Bibliothek der Universität Lettlands

Nationalbibliothek Lettlands

GmbH Depkinshof

Universität Potsdam

Universität Tartu

Rigaer Stadtverwaltung

Botschaft der Bundesrepublik Deutschland, Riga

Staatlicher Kulturkapitalfond Lettlands

Konferenzprogramm

■ 27.11.

Einführungsvortrag / 11. Etage der Nationalbibliothek Lettlands

18.00–20.00 **Iwan-Michelangelo D'Aprile** (Potsdam) Garlieb Merkel
und die Aufklärung

Wein, Snacks

■ 28. 11.

I. Sitzung / Ziedonis-Saal

Moderator: Gvido Straube

9.30 Eröffnung der Konferenz, Ansprachen von
Andris Vilks, Direktor der Nationalbibliothek Lettlands,
Dace Bula, Direktorin des Instituts für Literatur, Folklore
und Kunst der Universität Lettlands,
Pärtel Piirimäe, Professor an der Universität Tartu

10.00–10.30 **Dirk Sangmeister** (Erfurt) Ungeschriebene Seiten in
Merkels Lebensgeschichte(n)

- 10.30–11.00 **Anita Čerpinska** (Rīga). Napoleona I vērtējums Garlība Merķeļa interpretācijā / Einschätzung von Napoleon I. in der Interpretation von Garlieb Merkel
- 11.00–11.30 **Pärtel Piirimäe** (Tartu). Garlieb Merkel's concept of slavery
- 11.30–12.00 **Benedikts Kalnačs** (Rīga). Garlība Merķeļa ideju aktualizācija latviešu literārajā kultūrā / Aktualisierung von Garlieb Merckels Ideen in der lettischen literarischen Kultur
- 12.00–13.30 Besuch der Garlieb Merkel gewidmeten Ausstellung
„Sapere aude! Garlibam Merķelim — 250“ //
„Sapere aude! Garlieb Merkel — 250“.
 Kuratorin: *Dr. philol.* Aija Taimiņa
 (5. Etage der Nationalbibliothek Lettlands).

Die Ausstellung bietet die Gelegenheit, Garlieb Merckels Persönlichkeit und sein Schaffen von bis jetzt unbekanntem Seiten aus kennenzulernen. Unter den Exponaten gibt es mehrere neuentdeckte Materialien. Wodurch wurde Merckels Interesse für die Letten angeregt und was für Folgen hatte die Veröffentlichung seiner Werke „Die Letten“ und „Wannem Ymanta“? Welche Rolle spielten die Lebens- und Arbeitsjahre in Berlin und Kopenhagen? Warum waren die Napoleonischen Kriege so bedeutend? Warum wurden die Literaturkritik und Publizistik zu seinem Hauptbetätigungsfeld? Wie wurde Merckels 100. Jubiläum gefeiert? Durch diese und andere Fragen wird angeboten, Merkel nicht nur als einen Literaten der Aufklärung, sondern auch als eine komplizierte und widerspruchsvolle Persönlichkeit kennenzulernen, die sowohl gelobt als auch verspottet wurde und die nach wie vor fasziniert und inspiriert. „Sapere aude! / Habe Mut, dich deines eigenen Verstandes zu bedienen!“

Mittagspause

II. Sitzung / Ziedonis-Saal

Moderator: Raivis Bičevskis

- 13.30–14.00 **Uwe Hentschel** (Chemnitz). Garlieb Merkel als Reiseschriftsteller
- 14.00–14.30 **Gvido Straube** (Riga). Nenobriedušie apgaismotāji: Garlība Merķeļa tēvs / Die ‚unreifen‘ Aufklärer — Garlieb Merckels Vater
- 14.30–15.00 **Justyna Prusinowska** (Poznań). Garlība Merķeļa sūdzības no Zilā kalna. Latviešu balss kopīgā 15.–19. gadsimta Eiropas zemnieku bēdu dziesmā / Klagen Garlieb Merckels vom Blauen Berg. Die Stimme der Letten im gemeinsamen Klagelied der europäischen Bauern im 15.–19. Jahrhundert
- 15.00–15.30 **Pauls Daija** (Riga). Garlībs Merķelis un Heinriha Čokes stāsta „*Das Goldmachedorf*“ („Ciems, kur zeltu taisa“) latviešu tulkojums (1830) / Garlieb Merkel und die lettische Übersetzung von Heinrich Zschokkes Erzählung „Das Goldmachedorf“ (1830)

Kaffeepause

- 16.00 Busfahrt nach Depkinshof.
Gedenkstunde am Grab von Garlieb Merkel
- 17.00–19.00 **Ilmārs Dirveiks** (Riga). Depkina muiža: arhitekta skatījums / Depkinshof aus der Sicht eines Architekten
- Edvarda Šmite** (Riga). Garlība Merķeļa atbalsis Latvijas tēlotājmākslā / Der Name Garlieb Merckels in der lettischen Kunstgeschichte

Gespräche bei einem Glas Wein

III. Sitzung / Ziedonis-Saal

Moderator: Pauls Daija

- 9.00–9.30 **Holger Böning** (Bremen). Garlieb Merkel –
Volksaufklärung, Leibeigenschaft und Bauernbefreiung
- 9.30–10.00 **Lilija Limane** (Riga). Garlībs Merķelis un Napoleona
iebrukuma reminiscences latviešu literatūrā /
Garlieb Merkel und Reminiszenzen über den Feldzug
Napoleons in der lettischen Literatur
- 10.00–10.30 **Beata Paškevica** (Riga). Latviešu tautasdziesmas
Garlība Merķeļa publikācijā 1797. gadā /
Die Publikation der lettischen Volkslieder in dem Aufsatz
G. Merkels „Ueber den Dichtergeist und Dichtung unter
den Letten“ (1797)
- 10.30.–11.00 **Kristīne Zaļuma** (Riga). Garlība Merķeļa
mājskolotāja gadi un dzejas laiks Liepupē (1788–1792) /
Garlieb Merkels Hofmeisterjahre und die Zeit
des Dichtens in Pernigel (1788–1792)

11.00–11.30 *Kaffeepause*

IV. Sitzung / Ziedonis-Saal

Moderator: Beata Paškevica

- 11.30–12.00 **Kadi Kähär-Peterson** (Tartu). Garlieb Merkels Ideen
einer Geschichte der Menschheit
- 12.00–12.30 **Gatis Ozoliņš** (Daugavpils / Riga). Dievi, kultūra un
Merķelis / Götter, Kultur und Merkel
- 12.30–13.00 **Raivis Bičevskis** (Riga). Pagātnē vērstie pravieši /
Die der Vergangenheit zugewandten Propheten

13.00–14.00 *Mittagspause*

14.00–16.00 **Podiumsdiskussion “Merkel. Letten. 2019”
mit einführenden Vorträgen / Ziedonis-Saal**

Leitung: **Jānis Šiliņš**

Vorträge: **Igors Šuvajevs** (Riga). Aizklājidentitātes un pārnese /
Identitätsverschleierungen und Übertragungen

Rihards Kūlis (Riga). Identitātes konstrukcijas un
latviskais savdabīgums / Konstruktion von Identität und
die lettische Besonderheit

Krišjānis Lācis (Riga). Identitātes un 20. gadsimta
politiskā filozofija / Identitäten und die politische
Philosophie des 20. Jahrhunderts

Es beteiligen sich auch Regisseur der Aufführung „Letten“
Toms Treinis und Dichterin **Anna Auziņa**

Abschluss der Konferenz

**19.00 Besuch der Inszenierung von G. Merkels „Letten“
(in lettischer Sprache) im Nationaltheater Lettlands /
Regisseur Toms Treinis**

Garlieb Merkel und die Aufklärung

Garlieb Merkel repräsentiert paradigmatisch einen Autorentypus zwischen Journalismus und Literatur, der sich um 1800 herausbildet und sich — mit Merkels eigenem Begriff — als „Zeitschriftsteller“ bezeichnen lässt. Dieser neue Typus des Intellektuellen, der vom Schreiben lebt, ist häufig weitgehend autodidaktisch gebildet, erfährt in den unterschiedlichen Vereinen und Geselligkeitsformen des ausgehenden 18. Jahrhunderts seine literarische Sozialisation und wird durch das Epochenereignis der Französischen Revolution politisiert. Als Journalist, Zeitschriftenherausgeber, Literatur- und Theaterkritiker sowie historisch-politischer Zeitchronist prägt er die verschiedenen populären Formate und Gattungen der Spätaufklärung vom halbfictionalen Roman über das politische Pamphlet bis hin zu Frühformen des Feuilletons. Er vertritt bis weit ins 19. Jahrhundert ein an der europäischen Aufklärung geschultes Konzept engagierter Literatur, das nicht zwischen Belletristik und Sachtexten trennt und dessen bevorzugte Formen die der Kritik und der Polemik mit der Zielsetzung reformerischer Praxis und Wirksamkeit sind. Um dieser Wirksamkeit willen sucht er die Nähe politischer Entscheidungsträger und stößt öffentliche Debatten zu sozialen und ökonomischen Konfliktlagen und Spannungsfeldern zwischen altständischer Revolutionsabwehr, mittel- und osteuropäischem Reformabsolutismus und napoleonischer Herausforderung an. Vor diesem Hintergrund werden in dem Beitrag Merkels Aufklärungs- und Autorpraktiken auf seinen Stationen in Riga, Leipzig / Weimar, Kopenhagen und Berlin umrissen und an Hand ausgewählter Beispiele in ihrer Spezifik innerhalb der jeweiligen institutionellen, medialen und diskursiven Felder (Zeitschriften, Literaturvereine, Verlage, Hof) näher beleuchtet.

Garlībs Merķelis un Apgaismība

Garlībs Merķelis pieskaitāms autoriem, kuri darbojas žanrā starp žurnālistiku un literatūru, kas veidojas ap 1800. gadu. Merķelis pats sevi dēvē par “žurnālrakstnieku” (*Zeitschriftsteller*). Šis jaunais intelektuāļa tips, kurš lielākoties pārtiek no rakstniecības, bieži ir autodidakts bez īpašas izglītības. Viņa literārā socializācija norisinās dažādās apvienībās un saviesīgās

organizācijās, Franču revolūcijas iespaidā viņš kļūst politiski aktīvs. Kā žurnālists, periodikas izdevējs, literatūras un teātra kritiķis, kā arī vēsturiski politisks sava laika hronists viņš būtiski ietekmē un veido visdažādākos vēlīnai Apgaismībai raksturīgus populārās literatūras žanrus, sākot ar daļēji dokumentāla tipa romānu, politisku pamfletu līdz pat agrīnām feļetona formām. Viņš pārstāv Eiropas Apgaismībā tapušu un līdz pat 19. gadsimta beigām izplatītu angažētās literatūras konceptu, kurā nav šķiruma starp beletristisku un lietišķu tekstu un kura izpausmes jo bieži ir kritika un polemika, kas vēlas panākt reformas un būt iedarbīga. Lai šos mērķus sasniegtu, viņš meklē kontaktu ar politiskās varas pārstāvjiem, iniciē publiskas debātes par sociāliem un ekonomiskiem konfliktiem starp reakcionāru revolūcijas noraidījumu, Vidus- un Austrumeiropas reformu absolūtismu un napoleonisku izaicinājumu. Šādā kontekstā tiks ieskicētas Merķeļa apgaismības un autora prakses viņa darbības vietās Rīgā, Leipcīgā / Veimārā, Kopenhāgenā un Berlīnē ar institucionālos, mediālos un diskursīvos laukos (žurnāli, literārās biedrības, izdevniecības, galms) situētu piemēru palīdzību.

■ Holger Böning | Holgers Bēnings

Garlieb Merkel — Volksaufklärung, Leibeigenschaft und Bauernbefreiung

Garlieb Merkels Name ist unlösbar mit den Debatten der europäischen Aufklärung und Volksaufklärung über Leibeigenschaft, bäuerlichen Besitz am bebauten Boden und die Bauernbefreiung insgesamt verbunden. Mein Vortrag befasst sich mit der publizistischen und schriftstellerischen Tätigkeit Merkels zu diesen Themen und mit seiner Einbindung in das Netzwerk der Aufklärung und Volksaufklärung, mit den Debatten, an denen er beteiligt war und seinem brieflichen Austausch über Fragen der Bauernbefreiung speziell in den baltischen Ländern. Daneben werden Blicke auf Merkels Bedeutung für die Entstehung einer lettischen Nationalliteratur und seinen Beitrag zur estnischen und lettischen Geschichtsschreibung geworfen. Besondere Beachtung erfahren Merkels Schriften

„Die Letten vorzüglich in Liefland am Ende des philosophischen Jahrhunderts“ sowie „Hume’s und Rousseaus Abhandlungen über den Urvertrag nebst einem Versuch über Leibeigenschaft den Liefländischen Erbherren gewidmet“, beide von 1797, und seine Zeitschriften.

Garlībs Merķelis — tautas apgaismība, dzimtbūšana un zemnieku brīvlaišana

Garlība Merķeļa vārds ir nešķirami saistīts ar Apgaismības un tautas apgaismības laika Eiropas debatēm par dzimtbūšanu, zemnieku īpašuma tiesībām uz apstrādāto zemi un zemnieku brīvlaišanu. Referātā būs runa par Merķeļa publicistisko un literāro darbību un viņa iekļaušanos kopējā Apgaismības un tautas apgaismības tīklojumā. Īpaši tiks aplūkota viņa polemika un sarakste par zemnieku brīvlaišanu Baltijas reģionā. Tiks akcentēta arī Merķeļa nozīme latviešu nacionālās literatūras izveidē un viņa devums igauņu un latviešu vēstures historiogrāfijā. Īpaša uzmanība tiks pievērsta Merķeļa tekstiem “Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimtena beigās” un “Hjūma un Ruso traktāti par pirmlīgumu līdzās pārspriedumam par dzimtbūšanu kā veltījums Vidzemes dzimtkungiem”, abi iznākuši 1797. gadā, kā arī viņa izdotajiem žurnāliem.

■ Raivis Bičevskis

Pagātnē vērstie pravieši

1798. gadā romantisma flagmanis Frīdrihs Šlēgels izdevuma “Atheneum” 1. sējumā publicē fragmentus, starp kuriem atrodams izteikums: “Vēsturnieks ir atpakaļvērstis pravietis” (80. fragments). Šie vārdi nav tikai pagātnes pētnieka vai interpreta (“vēsturnieka”) raksturojums. Pagātne šajos vārdos tiek cieši saistīta ar nākotni — taču ne kā tas, kam nākotne piešķir jēgu, bet gan kā tas, kas piešķir jēgu nākotnei; tas, kurš ļaujas seno mītu un stāstu valdzinājumam un savai iztēlei, tieši tas ir aicināts tapt par nākotnes arhitektu, nākotnes pravieti. Lai arī Garlībs Merķelis nav romantiķu draugs, arī viņš ļaujas senatnes valdzinājumam un tā iesaistās

modernitātes skrējienā uz nākotni. Eiropēiskā modernitāte kopš 18. gadsimta beigām ir apsēsta ar nākotnes konstruēšanu, radīšanu un savu moderno mītu pamatojumam piesauc tieši aizlaikus, senus laikus, zelta laikmetu — pagātņi. Sagrūstot kristīgās reliģijas stāstam par pasauli un tās laikmetiem, rodas vēstures filozofijas, kurās no jauna tiek radīta pagātne un ar to leģitimēta nākotne. Drīz šo filozofiju jaunie mīti sāk savstarpēji konkurēt — visa modernitāte (18.–20. gadsimts) ir *cīņa par nākotni*, t. i., cīņa starp konstruētā pagātnē balstītām nākotnes vīzijām, kuras, tiesa gan, arī pārklājas, papildina cita citu, iesavina citu vīziju elementus, dreifē un izplēn. Pie šīm vīzijām pieder arī nacionālo kultūru un politisko veidojumu konstrukti — tikpat daudz kā modernās sociāli politiskās un ekonomiskās ideoloģijas. Šodien runāt par Merķeli un viņa laika nākotnes konstruktiem tāpēc nenozīmē tikai ar dīku pētniecisku interesi atgriezties (relatīvi nesena) pagātnē, bet gan ieskatīties modernitātes sejā. Cits labi pazīstams romantisma autors Novaliss 1799. gada tekstā “Kristietība jeb Eiropa” rakstīja: “Kur nav dievu, tur valda rēgi”. Kuri no modernitātes nākotnes un pagātnes konstruktiem ir “dievi”, un kuri — “rēgi”? Niče uz šo jautājumu atbildējis savā darbā “Viņpus laba un ļauna” ceturtajā daļā: “Ap varoni viss kļūst par traģēdiju, ap pusdievu viss kļūst par satīru spēli; un ap dievu viss kļūst — par ko? Varbūt par *“pasauli”*?” (150. fragments) Kurā pasaulē vēlamies dzīvot? Un — vai tas ir indivīda izvēles jautājums?

Die der Vergangenheit zugewandten Propheten

Der bedeutendste Vertreter der Frühromantik Friedrich Schlegel veröffentlichte 1789 im ersten Band von „Atheneum“ Fragmente, in denen Folgendes zu lesen ist: „Der Historiker ist ein rückwärts gekehrter Prophet“ (80. Fragment). Diese Aussage charakterisiert nicht nur den Erforscher oder den Interpreten („Historiker“). In dieser Aussage wird die Vergangenheit mit der Zukunft eng verbunden. Es geht aber nicht darum, wem die Zukunft einen Sinn verleiht, sondern darum, was der Zukunft einen Sinn verleiht; derjenige, der sich vom Reiz alter Mythen, Geschichten und von seiner Fantasie tragen lässt, ist dazu berufen, ein Zukunftsarchitekt und Prophet zu werden. Obwohl Merkel kein Freund der Romantik war, ließ sich auch er vom Reiz des Altertums bezaubern und schloss sich dem Lauf der Moderne in die Zukunft an. Die europäische Moderne war seit Ende

des 18. Jh. von dem Konstruieren und Schaffen der Zukunft besessen und, um ihre modernen Mythen zu begründen, rief sie die alten Zeiten, das goldene Zeitalter — die Vergangenheit heran. Als die Erzählung der christlichen Religion über die Welt und ihre Epochen zerbrach, entstanden Geschichtsphilosophien, in denen die Vergangenheit von Neuem geschaffen und dadurch die Zukunft legitimiert wurde. Die neuen Mythen dieser Philosophien begannen miteinander zu konkurrieren — die ganze Moderne (18.–20. Jh.) ist *ein Kampf um die Zukunft*, d. h., der Kampf um die auf der konstruierten Vergangenheit basierenden Zukunftsvisionen, die — zugegeben — sich deckten, einander ergänzten, andere Visionen übernahmen, drifteten und schwanden. Zu diesen Visionen gehören auch die Konstrukte nationaler Kulturen und politischer Bildungen — genauso wie die modernen sozialpolitischen ökonomischen Ideologien. Wenn man heute über Merkel und seine Zukunftskonstrukte spricht, so heißt es nicht, dass man aus einem bloßen Forschungsinteresse in eine (relativ) nahe Vergangenheit zurückkehren, sondern der Moderne ins Gesicht schauen möchte. Ein anderer bekannter Romantiker Novalis schrieb 1799 in seinem Werk „Christentum und Europa“ Folgendes: „Wo es keine Götter gibt, walten Gespenster“. Welche von den Zukunfts- und Vergangenheitskonstrukten der Moderne sind „Götter“ und welche „Gespenster“? Im 4. Teil seiner Arbeit „Jenseits von Gut und Böse“ antwortete Nietzsche auf diese Frage: „Um den Helden herum wird alles zur Tragödie, um den Halbgott herum alles zum Satyrspiel; und um Gott herum wird alles — wie? vielleicht zur ‘Welt’?“ (150. Fragment). In was für einer Welt wollen wir leben? Und — geht es dann um die Wahl eines Individuums?

■ Anita Čerpinska

Napoleona I vērtējums Garlība Merķeļa interpretācijā

Politiskajām tēmām Merķeli, visticamāk, mudināja pievērsties Napoleona sevis kronēšana par imperatoru 1804. gadā, 16 vācu zemju apvienošana Reinas konfederācijā 1806. gadā un Prūsijas sakāve pret Napoleonu 1806. gadā. Sākotnēji Merķelis ieviesa rubriku “No franču avīzēm”, kur

izsmēja oficiālās ziņas un sniedza komentārus par prūšu karavīru gatavību cīnīties par savu zemi.

1805. gada beigās Merķelis polemizēja par nepieciešamību vācu presē atspoguļot politiskos notikumus, lai radītu pretsvaru franču oficiālajai preseī un uzrunātu tēvzemes mīlestības jūtas vācu tautā. Viņš vērsās ar šo ideju pie Prūsijas valdības, bet nesaņēma atbalstu.

1806. gada nogalē Merķelis atgriezās Baltijā, 1807. gadā — sāka izdot Rīgā laikrakstu. Kamēr vēl Krievija bija iesaistīta karadarbībā pret Napoleonu, Merķelis varēja brīvi kritizēt Napoleona politiku kā nodevības paraugu. 1807. gada jūlijā Merķelis sāk izdot *Zuschauer*. Bez asas kritikas Merķelis atlasīja politiskos notikumus, lai lasītājs varētu sekot procesiem Eiropā. Pēc 1812. gada kara sākuma Merķeļa darbības lauks mainījās. Viņš sacerēja vairākus uzsaukumus Krievijas iedzīvotājiem. Napoleons tajos attēlots kā Eiropas zemju pakļāvējs un izmantotājs, lai iekarotu citas zemes.

Oktobrī Merķelis atgriezās Vidzemē un atsāka vadīt *Zuschauer* redakciju. Viņš laikrakstā ievietoja informāciju par Krievijas armijas panākumiem, sarkastiskas anekdotes par Napoleonu un frančiem, kā arī ziņas par nežēlīgu apiešanos ar civiliedzīvotājiem Prūsijā un citās vācu zemēs. Merķelis aktīvi puda viedokli, ka tieši Napoleons, nevis Krievija ir īstais vācu zemju pretinieks un ka Francijai Napoleons atnesis daudz ļauna.

No 1806. līdz 1815. gadam Merķeļa sacerētajos tekstos Napoleons nepārprotami parādīts kā galvenā Eiropas problēma.

Einschätzung von Napoleon I. in der Interpretation von Garlieb Merkel

Die Selbstkrönung Napoleons zum Kaiser der Franzosen 1804, Vereinigung von 16 deutschen Ländern im Rheinbund 1806 und die Niederlage Preußens gegen Napoleon könnten Merkel angeregt haben, sich den politischen Themen zuzuwenden. Zuerst initiierte Merkel die Rubrik „Aus französischen Zeitungen“, in der er die offiziellen Meldungen verspottete und die Bereitschaft preußischer Soldaten, für ihr Land zu kämpfen, kommentierte.

Ende 1805 polemisierte Merkel über die Notwendigkeit, die politischen Ereignisse in der deutschen Presse widerzuspiegeln und patriotische Gefühle im deutschen Volk zu wecken. Er wandte sich mit dieser Idee an die preußische Regierung, bekam aber keine Unterstützung.

Ende 1806 kehrte Merkel ins Baltikum zurück und begann 1807 eine Zeitung in Riga herauszugeben. Solange Russland in die Kriegshandlungen gegen Napoleon einbezogen war, konnte Merkel die Politik Napoleons als Beispiel des Verrats frei kritisieren. 1807 begann Merkel mit der Herausgabe der Zeitschrift „Der Zuschauer“. Ohne scharfe Kritik wählte Merkel politische Ereignisse, um dem Leser die Möglichkeit zu bieten, die Prozesse in Europa zu verfolgen.

Nach dem Kriegsbeginn 1812 änderte sich Merckels Tätigkeitsbereich. Er verfasste mehrere Aufrufe an die Bevölkerung Russlands. Darin ist Napoleon als Unterwerfer und Eroberer anderer Länder dargestellt.

Im Oktober kehrte Merkel nach Livland zurück und übernahm wieder die Leitung der Redaktion von „Der Zuschauer“. In der Zeitschrift veröffentlichte er Informationen über die Erfolge der russischen Armee, sarkastische Anekdoten über Napoleon und die Franzosen sowie die Meldungen über die Grausamkeiten gegen die Zivilbevölkerung in Preußen und in den anderen deutschen Ländern. Merkel vertrat die Ansicht, dass Napoleon und nicht Russland der Feind deutscher Länder sei und dass Napoleon Frankreich viel Böses gebracht hätte.

In den von 1806 bis 1815 von Merkel verfassten Texten ist Napoleon als Hauptproblem Europas gezeigt worden.

■ Pauls Daija

Garlībs Merķelis un Heinriha Čokes stāsta “Das Goldmachedorf” (“Ciems, kur zeltu taisa”) latviešu tulkojums (1830)

Referātā tiks analizēta 1830. gadā Rīgā izdotā grāmata “Ciems, kur zeltu taisa”, kas ir Šveices literāta Heinriha Čokes stāsta “Das Goldmachedorf” (1817) tulkojums. Stāstu latviski tulkojis mācītājs Jākobs Florentīns Lundbergs, taču tulkojuma tapšanā liela nozīme bija Garlība Merķeļa iniciatīvai un organizatoriskajam darbam, kā arī finansējuma piesaistei. H. Čokes stāsts, kas tulkots 14 valodās, pieder pie savā laikā Eiropā visplašāk pazīstamajiem tautas apgaismības darbiem, arī Vidzemē un Kurzemē tas

ieguva popularitāti latviešu lasītāju vidū un 20. gadsimtā izdots atkārtoti. Stāsts pārstāv tā dēvēto “ciema utopijas” žanru, tajā izklāstīti veidi, kādos zemnieku sabiedrībā veicināmas sociālās reformas, labklājība un vidusšķiras vērtību izplatīšana. Šis darbs ilustrē H. Čokes idejas par zemnieku “sagatavošanu brīvībai” pēc dzimtbūšanas atcelšanas, kas bija aktuālas arī Vidzemē un Kurzemē tulkojuma tapšanas laikā. Latviešu literārās kultūras vēsturē šī darba nozīme saistāma ar kooperācijas un atturības kustības idejām; tas iekļaujas arī 19. gadsimta sākuma diskusijās par latviešu pārvācošanos, jo, pēc G. Merķeļa ieceres, daļa metiena tika laista klajā bilingvālā izdevumā, latviešu tulkojumam paralēli sniedzot vācu tekstu, lai šādi sekmētu vācu valodas apguvi. Referātā raksturošu iemeslus, kas rosināja G. Merķeli pievērsties latviešu literatūras veicināšanai, organizējot H. Čokes darba tulkošanu un izdošanu, sniegšu ieskatu tulkojuma tapšanas gaitā un piedāvāšu grāmatas satura analīzi tautas apgaismības ideju kontekstā.

Garlieb Merkel und die lettische Übersetzung von Heinrich Zschokkes Erzählung „Das Goldmacherdorf“ (1830)

Im Vortrag wird das 1830 in Riga herausgegebene Buch „Das Goldmacherdorf“ (1817) analysiert. Es ist die Übersetzung der Erzählung des schweizerischen Literaten Heinrich Zschokke. Die Erzählung ist vom Pastor Jacob Florentin Lundberg ins Lettische übersetzt, aber eine große Rolle spielten dabei Garlieb Merckels Initiative und organisatorische Arbeit sowie sein Können, die notwendige Finanzierung heranzuziehen. H. Zschokkes Erzählung, die in 14 Sprachen übersetzt ist, zählt zu den bekanntesten Werken der Volksaufklärung des damaligen Europas. Sie war auch unter den lettischen Lesern in Livland und Kurland populär. Im 20. Jh. wurde sie wiederholt herausgegeben. Die Erzählung ist dem sogenannten Genre der „Dorfutopie“ zuzuordnen. Darin sind die Wege beschrieben, wie die sozialen Reformen auf dem Lande durchzuführen sind, um den Wohlstand der Bauern und die Verbreitung der bürgerlichen Werte zu fördern. Diese Arbeit illustriert H. Zschokkes Ideen über die „Vorbereitung der Bauern auf die Freiheit“ nach Aufhebung der Leibeigenschaft. Diese Ideen waren auch in Livland und Kurland während der Entstehung der Übersetzung aktuell. In der Geschichte der lettischen literarischen Kultur kann diese Arbeit mit den Ideen der Genossenschaft und Abstinenzbewegung

verbunden werden; diese Arbeit fügte sich in die Diskussionen über die Germanisierung der Letten ein, die Anfang des 19. Jh. geführt wurden. Wie Merkel geplant hatte, wurde ein Teil als bilinguale Ausgabe konzipiert: neben der lettischen Übersetzung war der deutsche Text zu lesen, um auf diese Weise den Erwerb der deutschen Sprache zu unterstützen. Im Vortrag werden die Gründe analysiert, die Merkel angeregt haben, die lettische Literatur zu fördern, indem er die Übersetzung und Herausgabe von Zschokkes Werk organisierte. Es wird die Entstehung der Übersetzung dargestellt, und der Inhalt des Buches wird im Kontext der Aufklärungs-ideen analysiert.

■ Ilmārs Dirveiks

Rāmavas Depkina muižas dzīvojamā māja

Rāmavas Depkina muižas vēstures aizsākumi ir 15. gadsimtā. Tā atrodas netālu no Rīgas, pie vēsturiskā Rīgas–Bauskas ceļa. Muižas 18. un 19. gadsimta apbūve saistīta ar rakstnieku un publicistu Garlību Merķeli, kurš te pavadījis lielāko dzīves daļu un apglabāts netālajā Katlakalna kapsētā. Muižas nosaukums ieviesies no Depkinu dzimtas, kurai muiža piederēja 18. gadsimta otrajā pusē. Kādā 1782. gada zīmējumā redzama 18. gadsimta otrajā pusē celtā salīdzinoši nelielā Depkina muižas dzīvojamā māja. Laikā no 1795. līdz 1808. gadam tai nomainījās vairāki īpašnieki. No 1808. līdz 1850. gadam muiža bija publicista un rakstnieka Garlība Merķeļa īpašums un pastāvīgā dzīvesvieta.

Atgriezies Latvijā pēc vairākiem Vācijā pavadītiem gadiem, G. Merķelis nopirka Depkina muižu uz nomaksu par 10 000 Alberta dālderiem. Šī summa ir divarpus reišu lielāka par to, ko par īpašuma iegādi iztērēja iepriekšējais saimnieks Lielās ģildes eltermanis J. G. Portens, kurš 1804. gadā nopirka Depkina muižu ar visām tai piederošajām ēkām un zemēm, kopā samaksājot 4200 Alberta dālderus. Domājams, veiksmē tirdzniecībā un prasības pēc plašākas, laikmetam atbilstošākas ēkas pamudināja J. G. Portenu būvēt jaunu muižas kungu māju tikko iegūtajā īpašumā. Apkopojot gan vēstures datus, gan ēkas izpētes informāciju, var secināt, ka

ap 1806. gadu Depkina muižā uzcelta jauna dzīvojamā māja, kas saglabājusies līdz mūsdienām.

Rāmavas Depkina muižas īpašnieku dzīvojamā māja ir paralēlskaldņa formā ieturēta divstāvu koka ēka ar augstiem bēniņiem. Fasādē iedziļinātais lievenis ir retāk atrodams, un tuvākais analogs ir 18. gadsimta beigās celtajai tā dēvētajai Ēbela muižai. Ēkas plānojums iedalāms divos traktos, kur priekšējā ir vestibils ar kāpnēm, nelielas dzīvojamās un saimniecības telpas, kā arī virtuve. Aizmugures traktā anfilādē sarindotas reprezentatīva rakstura telpas ar zāli centrā, no kuras ir izeja uz dārzu. Līdzīgs plānojuma risinājums atrodams tā sauktajai Hartmaņa muižīņai (18. gadsimta beigas). Muižas arhitektūra ievērojama ar tās oriģinālajām tapetēm, kas līmētas tieši uz koka sienas un tika atrastas izpētes laikā. Latvijas tapsēto interjeru kopainas radīšanā ļoti nozīmīgs ir ikviens paraugs — gan tapešu oriģinālu fragmenti, gan arī vēsturiskas ziņas un liecības par šādu apdaru esamību. Rāmavas Depkina muižā atrasti dažādi 18. gadsimta beigu un 19. gadsimta sākuma tapešu apdares paraugi. Ēkā ir saglabājušās abas ārdurvis, vairākas iekšdurvis, grīdas un kāpnes. Kopējais Rāmavas Depkina muižas dzīvojamās mājas arhitektoniskais risinājums ir raksturīgs klasicisma perioda Pierīgas muižīņām.

Pēc Pirmā pasaules kara muižā bija izvietojusies Latvijas Universitātes Lauksaimniecības fakultātes pētniecības saimniecība “Rāmava”. Pēc Otrā pasaules kara, telpas sadalot ar starpsienām, muižas dzīvojamajā ēkā iekārtoja dzīvokļus. Pēc 1991. gada ēka bija pamesta, izdemolēta un novesta līdz avārijas stāvoklim. Sadarbībā ar Zviedrijas Nacionālo kultūras mantojuma pārvaldi no 2000. līdz 2002. gadam notika muižas restaurācijas un rekonstrukcijas darbi. Ēkā iekārtots viesu nams un konferenču telpas.

Depkinshof aus der Sicht eines Architekten

Die Anfänge der Geschichte vom Depkinshof reichen bis ins 15. Jh. zurück. Er befindet sich nicht weit von Riga, an der ehemaligen Landstraße Rīga–Bauska. Der Bau des Hofes im 18. und 19. Jh. ist mit dem Schriftsteller und Publizisten Garlieb Merkel verbunden, der dort den größten Teil seines Lebens verbrachte und auf dem nahe liegenden Friedhof Kattakalna beerdigt ist. Der Name des Gutshofes ist auf die Familie Depkin zurückzuführen, der der Gutshof in der 2. Hälfte des 18. Jh. gehörte. Auf einer Zeichnung von 1782 ist das in der zweiten Hälfte des 18. Jh. gebaute,

relativ kleine Wohnhaus des Depkinshofes zu sehen. Von 1795 bis 1808 wechselte der Gutshof mehrmals die Eigentümer. Von 1808 bis 1850 gehörte er dem Publizisten und Schriftsteller Garlieb Merkel und war sein ständiger Wohnsitz.

Als Merkel nach mehreren in Deutschland verbrachten Jahren nach Lettland zurückkehrte, kaufte er den Depkinshof auf Abzahlung für 10 000 Albertstaler. Dieser Preis war 2,5-mal höher als derjenige, den der vorige Besitzer, Eltermann der Großen Gilde J. G. Porten bezahlt hatte, als er 1804 den Depkinshof mit allen dazu gehörenden Bauten für 4200 Albertstaler kaufte. Vermutlich war J. G. Porten ein erfolgreicher Kaufmann, was ihn veranlasste, an größere und modernere Bauten zu denken. So entstand auf dem gerade erworbenen Grundstück ein neues Herrenhaus. Nach Erforschung der historischen Quellen und Zusammenfassung aller Informationen über den Bau kann gesagt werden, dass auf dem Depkinshof gegen 1806 ein neues Wohnhaus erbaut wurde, das bis auf den heutigen Tag erhalten geblieben ist.

Das Wohnhaus des Rāmava-Hofes (Depkinshof) ist ein zweistöckiger Holzbau mit rechteckigem Grundriss und hohem Dachboden. In der Fassade ist eine offene Veranda eingebaut, was sonst selten anzutreffen ist. Eine ähnliche offene Veranda ist auf dem unweit liegenden, Ende des 18. Jh. gebauten Ebelshof (dt. — Klatzoshöfchen) zu sehen. Die Gebäudeplanung kann in 2 Trakte eingeteilt werden. In dem vorderen Trakt befindet sich die Eingangshalle mit Treppe, kleinere Wohn- und Wirtschaftsräume sowie Küche. Im hinteren Trakt sind enfiladeartig angeordnete Repräsentationsräume mit dem Saal im Zentrum untergebracht. Vom Saal führt eine Tür in den Garten. Eine ähnliche Planung gibt es in dem Hartmanschen Höfchen vom Ende des 18. Jh.

Die Architektur des Depkinshofes zeichnet sich durch eine originale Tapete aus, die direkt an die Holzwand geklebt worden war und während der Forschungsarbeit entdeckt wurde. Für die Erstellung des Gesamtbildes der in Lettland tapezierten Innenräume ist jede Kleinigkeit von Bedeutung; sowohl Fragmente der originalen Tapete als auch historische Überlieferungen und Zeugnisse vom Vorhandensein der jeweiligen Ausstattung. In Rāmava-Hof (Depkinshof) sind verschiedene Tapetenfragmente (Ende des 18. und 19. Jh.) gefunden worden. Es sind beide Eingangstüren, mehrere Innentüren, Fußböden und Treppen erhalten geblieben. Zusammenfassend kann gesagt werden, dass die architektonische Lösung des

Wohnhauses auf dem Rāmava-Hof (Depkinshof) die Merkmale des Klassizismus aufweist, die auch für andere, damals bei und um Riga gebaute Herrenhäuser typisch sind.

■ Uwe Hentschel | Ūve Henčels

Garlieb Merkel als Reiseschriftsteller

Mit dem Entschluss Garlieb Merkels, 1796 seine Heimat zu verlassen, eröffnete sich ihm zugleich ein Blick in eine ihm fremde Welt. Er lernte mit Leipzig, Berlin und Hamburg große Städte des deutschen Reichs kennen. Als kritischer Beobachter seiner Zeit, der zugleich als Aufklärer und Publizist die Öffentlichkeit suchte, bot sich ihm mit dem Genre des Reiseberichts eine beim Publikum beliebte Form an, welche es ermöglichte, die ihm neuen Gegenstände beschreibend zu erfassen und zugleich kritisch zu bewerten. Merkels „Briefe über Hamburg und Lübeck“ (Leipzig 1801), mehrere kleinere reiseliterarische Veröffentlichungen im „Neuen Teutschen Merkur“ und die Aufnahme und kritische Besprechung von reiseliterarischen Veröffentlichungen Dritter in seinen eigenen Zeitschriften lassen über mehrere Jahre hinweg ein waches Interesse an dem Genre erkennen.

Der Vortrag versucht, das Spezifische von Merkels publizistischen Unternehmungen auf diesem Gebiet herauszuarbeiten und fragt nach dem Platz von Merkels Texten in der Geschichte der Reiseliteratur um 1800.

Garlībs Merķelis kā ceļojumu literatūras autors

Pieņemot lēmumu 1796. gadā aizbraukt no dzimtenes, Garlībam Merķelim pavērās iespēja ielūkoties svešā pasaulē. Viņš iepazīna Vācu impērijas lielās pilsētas Leipciģu, Berlīni un Hamburgu. Kā sava laika vērīgam apskatniekam, kurš vēlējās publicitāti kā apgaismotājs un žurnālists, lasošās publikas iecienītais ceļojuma apraksta žanrs bija gana pievilcīga izpausmes forma, lai aprakstā reflektētu par jaunajiem objektiem un dotu savu kritisko vērtējumu par lietām. Merķeļa “Vēstules par Hamburgu un Lībeku”

(Leipciga, 1801), vairākas mazāka apjoma ceļojumu apraksta publikācijas periodiskajā izdevumā *Neuer Teutscher Merkur*, kā arī citu autoru ceļojumu aprakstu ievietošana Merķeļa veidotajos izdevumos liecina par ieinteresētību šī žanra izkopšanā daudzu gadu garumā.

Referātā tiks mēģināts saskatīt īpašo Merķeļa devuma būtību šajā žanrā un aplūkot Merķeļa tekstus 19. gadsimta sākuma ceļojumu literatūras vēstures kontekstā.

■ Benedikts Kalnačs

Garlība Merķeļa ideju aktualizācija latviešu literārajā kultūrā

Savā publicista un literāta darbībā Garlībs Merķelis aktīvi pauda Apgaismības idejas, iestājās par dzimtbūšanas atcelšanu un veidoja idealizētu priekšstatu par Baltijas reģiona senatni. Viņa darbos paustās idejas un radītie tēli kļuva par nozīmīgu impulsu latviešu nācijas veidošanās procesā 19. gadsimtā, un šo motīvu aktualizācija vērojama arī vēlāk. Referātā paredzēts pievērsties konkrētiem laika periodiem, kad Merķeļa idejas ieguva īpašu nozīmi latviešu literārajā kultūrā, un būtiskākajiem interpretācijas aspektiem salīdzināmā skatījumā. Detalizēta uzmanība tiks pievērsta pirmās nacionālās atmodas darbinieku pārņemtajiem un tālāk attīstītajiem priekšstatiem par latviešu tautas vēsturi un attīstības gaitu (Krišjānis Valdemārs, Auseklis, Andrejs Pumpurs, Ādolfs Alunāns), Merķeļa radīto tēlu un motīvu transformācijai latviešu modernās rakstniecības veidotāju paudzes literārajos darbos un radošajās iecerēs 19. un 20. gadsimta mijā (Aspazija, Rūdolfs Blaumanis, Rainis), vēlinā padomju perioda idejiskajam kontekstam (Māra Zālīte), kā arī 21. gadsimta skatījumam (Justīne Kļava).

Aktualisierung von Garlieb Merckels Ideen in der lettischen literarischen Kultur

In seiner Tätigkeit als Publizist und Literat bekannte sich Garlieb Merkel zu den Ideen der Aufklärung, setzte sich für die Aufhebung der Leibeigenschaft ein und schuf ein idealisiertes Bild des baltischen Altertums. Die in

seinen Werken geäußerten Ideen und geschaffenen Gestalten waren ein wesentlicher Beitrag zur Herausbildung der lettischen Nation im 19. Jh. Die Aktualisierung dieser Motive ist auch später zu beobachten. Im Vortrag werden die konkreten Zeitperioden analysiert, in denen Merkels Ideen eine besondere Bedeutung in der lettischen literarischen Kultur hatten. Es werden auch die wichtigsten Interpretationsaspekte verglichen. Eine besondere Aufmerksamkeit wird den Vorstellungen der Vertreter des ersten nationalen Erwachens (Krišjānis Valdemārs, Auseklis, Andrejs Pumpurs, Ādolfs Alunāns) über die Geschichte und Entwicklung des lettischen Volkes gewidmet. Es wird darauf eingegangen, wie die von Merkel geschaffenen Gestalten und Motive in den literarischen Werken von Aspazija, Rūdolfs Blaumanis, Rainis um die Wende des 19. und 20. Jh., im Kontext der späten Sowjetzeit (Māra Zālīte) und zuletzt in den Werken des 21. Jh. (Justīne Kļava) übernommen und umgewandelt wurden.

■ Kadi Kāhār-Peterson | Kadi Kehere-Pētersone

Garlieb Merkels Ideen einer Geschichte der Menschheit

Garlieb Merkels Einfluss auf die baltische Geschichtsschreibung und -Wahrnehmung war groß, obwohl er als Historiker heutzutage kaum bekannt ist. Kritische Stimmen sagen, dass er überhaupt nicht in der Lage war, historische Prozesse zu verstehen. Dennoch war er sehr an der Geschichte interessiert und beschäftigte sich nicht nur mit der baltischen, sondern auch mit der Weltgeschichte.

Schon 1800 legte er seinen Plan, eine Geschichte der Menschheit zu verfassen, gelehrten Kreisen vor und skizzierte dafür eine Methode, die von den Bedürfnissen der Menschen ausging. Diese Geschichte hätte nach seiner Vision im Bereich der Geschichte die philosophischen Ideen von den deutschen Denkern wie Kant, Herder und Iselin weiterentwickelt und wäre zugleich genauso einflussreich gewesen, wie die Werke französischer Aufklärer. In den folgenden Jahrzehnten, wie auch schon vor 1800, nahm in seinen politischen Schriften eine breitere historische Perspektive oft eine zentrale Rolle ein. In den 1820er Jahren fokussierte sich Merkel

wieder intensiver auf die Fragen der Universalgeschichte, er publizierte etliche Aufsätze und hatte vor, ein Buch zu diesem Thema zu schreiben. Besonders interessant fand Merkel die Beziehung zwischen der Entwicklung einzelner Nationen und der Menschheit. Sein Vorhaben einer Universalgeschichte wurde aber — trotz seiner Vorbereitungen und seines Interesses daran nie realisiert.

Im vorliegenden Vortrag werden Merckels universalgeschichtliche Ideen im Kontext der europäischen Zivilisationstheorien analysiert. Es wird auch der Einfluss der Veränderungen in der Geschichtsschreibung und der Entstehung des Historismus — die sowohl die Ziele der Geschichtsschreibung als auch die Position der Geschichtsschreiber verändert haben — auf das Vorhaben von Merkel untersucht.

Garlība Merķeļa idejas par cilvēces vēsturi

Garlībam Merķelim bijusi liela ietekme uz Baltijas historiogrāfiju un vēstures skatījumu, lai gan viņš mūsdienās nav zināms kā vēsturnieks. Kritiskas balsis teic, ka Merķelis vispār neesot bijis spējīgs saprast vēsturiskus procesus. Tomēr viņam bija liela interese par vēsturi un viņu nodarbināja ne tikai Baltijas, bet arī pasaules vēsture.

Jau 1800. gadā G. Merķelim bija plāns uzrakstīt cilvēces vēsturi, viņš to prezentēja intelektuālajām aprindām un ieskicēja metodi, kura balstīta cilvēku vajadzību apzināšanā. Viņa skatījumā, šāda vēsture būtu attīstījusi tālāk vācu domātāju Kanta, Herdera un Izelīna filozofiskās idejas un būtu tikpat ietekmīga kā franču apgaismotāju darbi. Nākamajās desmitgadēs, kā arī jau pirms 1800. gada, vēsturiskais skatījums viņa politiskajos rakstos ieņēma centrālu vietu. 19. gadsimta 20. gados Merķelis atkārtoti pievērsās universālvēstures jautājumiem, viņš publicēja daudzus rakstus un plānoja rakstīt grāmatu. Merķeli īpaši interesēja nāciju un cilvēces attīstības kopsakars. Viņa nodoms par universālvēsturi tomēr nekad netika realizēts, neskatoties uz viņa interesi par šo tēmu un veiktajiem priekšdarbiem.

Referātā tiks analizētas Merķeļa idejas par universālvēsturi Eiropas civilizācijas teoriju kontekstā. Merķeļa plānu analizē tiks ņemtas vērā izmaiņas historiogrāfijas zinātnē un historisma tapšanā, kuru rezultātā mainījās gan historiogrāfijas mērķi, gan arī vēstures rakstītāju pozicionālais skatījums.

Identitātes konstrukcijas un latviskais savdabīgums

Vārds “identitāte” ir viens no visbiežāk lietotajiem jēdzieniem 20. gadsimta psiholoģijā, etnogrāfijā un socioloģijā. Arī latviešu pētnieciskajā literatūrā nemitīgi tiek piesaukta identitāte, turklāt tik dažādos kontekstos un attiecībās, ka brīžiem grūti noprast, kas ar šo vārdu domāts. Kaut vai tādēļ vien būtu svarīgi noskaidrot šā jēdziena jēgpilna lietojuma ietvarus. Cik man zināms, speciālu teorētisku apcerējumu par identitāti latviešu literatūrā nav. Tādēļ es vēlētos sniegt nelielu ieskatu minētā jēdziena iespējamajā saturiskajā piepildījumā.

Visai bieži (īpaši publicistikā) liela daļa filosofisku, politisku un socioloģisku jēdzienu tiek aizstāti ar vārdu “identitāte”. Tā vietā, lai runātu par sociālo vai politisko statusu, sociālo lomu, cilvēciskajām attiecībām, izturēšanās īpatnībām, ieražām, īpašībām, savstarpēju kultūru bagātināšanos, ietekmēm un aizguvumiem, runā par identitātēm, turklāt daudzām. Viena no raksturīgākajām kļūmēm šādos gadījumos — aplūkojamā objekta kvalitatīvie un kvantitatīvie raksturojumi tiek padarīti par strukturāliem raksturojumiem.

Jebkura “kolektīva identitāte” ir sava veida teorētisks konstrukts, taču šādu konstruktu pamatā (ja vien tie nav ideoloģiska pasūtījuma produkts) var būt reālas pieredzes formas, kuras kļūst par instrumentiem, mehānismiem cilvēcības fenomena uzturēšanai.

Nacionālā savdabība (identitāte) vispilnīgāk un nepārprotamāk atklājas aktuālajā sociālajā praksē.

Konstruktion der Identität und die lettische Besonderheit

Das Wort „Identität“ ist eines der am häufigsten verwendeten Begriffe in der Psychologie, Ethnographie und Soziologie. Auch in der lettischen Forschungsliteratur wird die „Identität“ immer wieder herbeizitiert — dabei in so verschiedenen Kontexten und Beziehungen, dass es manchmal schwierig ist, zu verstehen, was damit gemeint ist. Schon deswegen allein wäre es wichtig, den sinnvollen Verwendungsrahmen dieses Begriffs zu klären. Soweit ich weiß, gibt es in der lettischen Literatur keine

speziellen theoretischen Abhandlungen über die „Identität“. Aus diesem Grunde möchte ich kurz auf die mögliche inhaltliche Ausfüllung dieses Begriffes hinweisen.

Nicht selten (besonders in der Publizistik) wird ein großer Teil philosophischer, politischer und soziologischer Begriffe durch das Wort „Identität“ ersetzt. Statt über den sozialen oder politischen Status, die soziale Rolle, die menschlichen Beziehungen, Verhaltensweisen, Traditionen, Eigenschaften, die gegenseitige Bereicherung der Kulturen, Einflüsse und Entlehnungen zu sprechen, spricht man über die Identitäten, dabei über viele von diesen. Einer der typischsten Fehler, der in diesen Fällen gemacht wird, ist, dass die qualitativen und quantitativen Charakteristiken des zu betrachtenden Objekts zu strukturellen Charakteristiken gemacht werden.

Jede „kollektive Identität“ ist ein theoretisches Konstrukt, jedoch können solchen Konstrukten (von ideologischer Bestellung abgesehen) Formen realer Erfahrung zugrunde liegen, die zu Instrumenten bzw. Mechanismen zum Aufrechterhalten des Phänomens der Menschlichkeit werden. Die nationale Eigenart (Identität) kommt am deutlichsten und unmissverständlichsten in der aktuellen sozialen Praxis zum Vorschein.

■ Krišjānis Lācis

Identitātes un 20. gadsimta politiskā filozofija

Garlība Merķeļa polemika aizsāk Latvijas politisko ideju vēsturē labi iestrādātu tradīciju, kurā tautas kopīgā kultūrvēsturiskā identitāte kā ideāltipisks brīvības “dabiskais stāvoklis” tiek pretstatīta dažādām apspiestības, brīvības un tiesību atņemšanas vai ierobežošanas formām, tādējādi sociālo emancipāciju cieši saistot ar tautas (etnosa) emancipāciju. Merķeļa attēlotais un priekšrakstītais brīvības stāvoklis tādējādi ir ne tikai Apgaismībai raksturīga abstrakcija, hipotētisks prāta konstrukts, bet gan konkrēta, vēsturiski leģitimēta un vēsturiski domāta brīvība, kurā tautībai jeb kultūrvēsturiski balstītai etniskajai identitātei, tās pēctecības

nodrošināšanai ir strukturāli svarīga nozīme. 20. gadsimts latviešu inteliģencei pavēra iespēju tautības, kolektīvās identitātes, sociālās emancipācijas un vēstures (to skaitā “vēsturisko ienaidnieku” vai “apspiedēju”) saikni formulēt jau valstiskās kategorijās, identitāti un vēsturi padarot par politisku jautājumu daudz intensīvākā pakāpē nekā 18. vai 19. gadsimtā. Referātā kopīgas vēsturiski leģitimētas latviskās identitātes saikne ar sociālo emancipāciju un politisko formu tiks analizēta savstarpēji konkurējošo 20. gadsimta Latvijas politisko ideoloģiju (sociāldemokrātijas, pilsoniskas parlamentārās demokrātijas, autoritārās vadonības, proletariāta diktatūras) interpretācijā.

Identitäten und die politische Philosophie des 20. Jahrhunderts

Mit Garlieb Merkels Polemik beginnt in der Geschichte der politischen Ideen Lettlands eine langfristige Tradition, in deren Rahmen die gemeinsame kulturhistorische Identität als ein idealtypischer „natürlicher Zustand“ verschiedenen Formen der Unterdrückung, Freiheits- und Rechtsentziehung oder derer Einschränkung entgegengesetzt wird. So wird die soziale Emanzipation mit der Emanzipation des Volkes (der Ethnie) eng verbunden. So ist der von Merkel vorgeschriebene Freiheitszustand nicht nur eine, für das Zeitalter der Aufklärung charakteristische Abstraktion, ein hypothetisches Konstrukt der Vernunft, sondern eine konkrete, historisch legitimierte und historisch gemeinte Freiheit, in der die Nationalität oder kulturhistorisch gestützte ethnische Identität, die Sicherung ihrer Kontinuität eine strukturell wichtige Rolle spielen. Das 20. Jh. bot den lettischen Intellektuellen die Möglichkeit, die Verbindung zwischen der ethnischen und kollektiven Identität, der sozialen Emanzipation einerseits und der Geschichte (darunter auch die der „historischen Feinde“ oder „Unterdrücker“) andererseits in staatlichen Kategorien zu formulieren, so dass die Identität und Geschichte als politische Frage sich viel intensiver darbot, als im 18. oder 19. Jh. Im Vortrag wird die Verbindung der gemeinsamen, historisch legitimierten Identität mit der sozialen Emanzipation und der politischen Form in den gegenseitig konkurrierenden Interpretationen von politischen Ideologien in Lettland im 20. Jh. (der sozialdemokratischen, der bürgerlich parlamentarischen Demokratie, des Autoritarismus und der proletarischen Diktatur) analysiert.

Garlībs Merķelis un Napoleona iebrukuma reminiscences latviešu literatūrā

Johana Frīdriha Stefenhāgena spiestuvē Jelgavā 1813. gadā klajā laistās informatīvi publicistiskās brošūras “Spranču karapulku atpakaļiešana” un “Moskovas, šī branga, plaša krievu zemes cilts pilsāta, nodedzināšana, izpostīšana un aplaupīšana..” turpina Napoleona iebrukuma iztīrīšanu Latvijas presē. Abi anonīmie sacerējumi, sekojot bibliogrāfu Karla Eduarda Napjerska un Jāņa Misiņa norādēm, tika piedēvēti tulkotāja Aleksandra Johana Stendera spalvai. Tikai nesen atrastais “Moskovas..” vācu oriģināla pirmizdevums (iznācis 1812. gadā Sanktpēterburgā) atklāj darba patieso autoru — Garlību Merķeli.

G. Merķelis Napoleona iebrukuma laikā no savas dzīvesvietas Rāmovā uz īsu laiku bija emigrējis uz Tērbatu, pēc tam atgriezās Latvijā, karadarbības zonā Krievijā un Maskavā tās aplenkuma laikā viņš nav uzturējies. Apcerējums tapis, pierakstot kāda vārdā neminēta aculiecinieka stāstījumu, tas uzrakstīts Merķeļa daiļradei raksturīgā dzīvā un tēlainā stilā.

Lasīšanas vēstures fakti apliecina latviešu lasītāju interesi kā par kara notikumiem, tā vēsturisko un ģeogrāfisko informāciju, kas atrodama nelielajā brošūrā. Pirmizdevumam drīz vien sekoja papildmetiens, kas tirdzniecībā bija pieejams līdz 19. gadsimta 30. gadiem, bet 1860. gadā iespiests vēl viens atkārtots izdevums. G. Merķeļa darba agrīnais — autora dzīves laikā vienīgais — tulkojums latviešu valodā vismaz pusi gadsimta saglabāja dzīvotspēju lasītāju vidū.

Garlieb Merkel und Reminiszenzen über den Feldzug Napoleons in der lettischen Literatur

1813 wurden in Jelgava, in der Druckerei J. F. Steffenhagen informativ publizistische Broschüren „Spranču karapulku atpakaļiešana“ („Rückzug der Franzosen“) und „Moskovas, šī branga, plaša krievu zemes cilts pilsāta, nodedzināšana, izpostīšana un aplaupīšana..“ („Ein Bewohner Moskwa’s an seine Landsleute: Im Oktober 1812“) herausgegeben, in denen die Auseinandersetzung über Napoleons Feldzug in der Presse Livlands

fortgesetzt wurde. Beide anonymen Schriften wurden laut den Hinweisen der Bibliographen K. E. Napiersky und J. Misiņš dem Übersetzer Alexander Johann Stender zugeschrieben. Nur die vor Kurzem entdeckte deutsche Originalausgabe von „Ein Bewohner Moskwa's an seine Landsleute: Im Oktober 1812“ (herausgegeben 1812 in St. Petersburg) beweist, dass der eigentliche Autor Garlieb Merkel ist.

Während des Napoleonischen Feldzuges hatte G. Merkel seinen Wohnort in Rāmava kurzzeitig verlassen und war nach Tērbata (Dorpat) emigriert. Danach kehrte er nach Lettland zurück. An den Orten der Kriegshandlungen in Russland und der Belagerung von Moskau ist er nicht gewesen. Die Abhandlung ist auf Grund der Erzählung eines namentlich nicht erwähnten Augenzeugen entstanden und in einem bildhaften, für Merkel typischen lebendigen Stil geschrieben.

Die Geschichte des Lesens zeugt davon, dass die lettischen Leser Interesse für die Kriegereignisse sowie für die in dieser kleinen Broschüre zugängliche historische und geographische Information hatten. Der Erstausgabe folgte eine zusätzliche Auflage, die im Handel noch bis in die 30er Jahre des 19. Jh. vorrätig war. 1860 wurde eine wiederholte Auflage gedruckt. Die frühe Arbeit von G. Merkel, die einzige zu seinen Lebzeiten erschiene Übersetzung ins Lettische hat mindestens ein halbes Jahrhundert ihre Lebensfähigkeit behalten.

■ Gatis Ozoliņš

Dievi, kultūra un Merķelis

Plašākā griezumā referātā tiks analizēta Garlība Merķeļa “Vidzemes senatnē” (1799) konstruētā senlatviešu kultūra, raksturojot tai piedēvēto savpatību, nozīmīgākos sasniegumus, vēsturiskumu, aizguvumus un to prototipus. Tuvāk tiek aplūkota Merķeļa “Vidvuta tautas” veidošanās “vēsture”, sākot ar saskarsmi ar romiešiem, kas iedvesmojuši valstiskuma tapšanu un devuši paraugu, kā “lielā burzmā var būt iespējams turēt kārtību, drošību un mieru”, turpinot ar zemkopības nozīmes un patstāvīgu apmetņu

izveidošanās saimniecisko un sociālo nozīmi, iedibināt morāles normas un tradīcijas u. tml.

Sevišķa pētnieciskā uzmanība tiks pievērsta Merķeļa izstrādātās “Videwuta reliģijas” — baltu “vēsturiskās” reliģiskās un mitoloģiskās sistēmas un priekšstatu izveides interpretācijai, ar folkloru saistītu tradīciju aprakstam un izpratnei, pseidovēsturiskās dievu, kulta kalpotāju, priesteru struktūras izveidei, reliģijas centralizācijai un sakralitātes uztverei, svētā, derīgā un labā saplūsmei valsts laimīgas un bagātas nākotnes vārdā; reliģijas saplūsmei ar valsts sociālo kontroli (sankcijām), to nozīmei, atbildīgā valstiskā pārvaldībā un pārstāvniecībā; reliģijai kā patiesa valstiskuma, kultūras, sakralitātes un *cilvēka* esamības avotam.

Teorētiskā aspektā mēģināts izprast atmiņas un vēstures, atcerēšanās un aizmiršanas noteiksmes, ielūkoties atmiņas un identitātes kopsaucējos, tālākās Merķeļa radītās kultūrainas pārnesei uz vēlāku laiku kultūrinterpretācijām.

Götter, Kultur und Merkel

Im Vortrag wird Merckels Arbeit „Die Vorzeit Lieflands“ (1799) analysiert, in der die lettische Kultur mit der ihr zugeschriebenen Eigenart, Historizität, den bedeutendsten Leistungen, Entlehnungen und deren Prototypen konstruiert worden ist. Genauer wird Merckels „Geschichte“ der Bildung des „Videwut-Volkes“ erörtert, und zwar: die Berührung mit den Römern, die die Anregung zur Bildung der Staatlichkeit gegeben haben sollen, indem sie gezeigt hätten, dass man auch „in großem Gedränge für Ordnung, Sicherheit und Frieden sorgen kann“; weiterhin werden die wirtschaftliche und soziale Bedeutung des Ackerbaus und die Herausbildung der Ansiedlungen, die Einführung der ethischen Normen und Traditionen usw. analysiert.

Eine besondere Aufmerksamkeit wird der Interpretation der von Merkel ausgearbeiteten „Videwut-Religion“ geschenkt, und zwar:

- dem baltischen „historischen“ religiösen und mythologischen System und der mit der Folklore verbundenen Beschreibung der Traditionen;
- der Herausbildung der pseudohistorischen Struktur der Götter, Kulddiener und Priester;

- der Zentralisierung der Religion und Auffassung des Sakralen;
- der Verbindung des Heiligen, Nützlichen und Guten im Namen einer glücklichen Zukunft des Staates;
- der Verbindung der Religion mit der sozialen Kontrolle (Sanktionen) und ihrer Bedeutung für eine verantwortungsbewusste staatliche Verwaltung und Vertretung;
- der Religion als einer wahren Quelle der Staatlichkeit, der Kultur, der Sakralität und des *menschlichen* Seins.

Unter theoretischem Aspekt wird versucht, die Voraussetzungen für das Sich-Erinnern und das Vergessen zu klären und auf die Gemeinsamkeiten des Gedächtnisses und der Identität sowie auf die Übertragung des von Merkel geschaffenen Kulturbildes auf spätere Kulturinterpretationen einzugehen.

■ Beata Paškevica

Latviešu tautasdziesmas Garlība Merķeļa publikācijā

1797. gadā

1797. gadā populārajā periodiskajā izdevumā *Der Neue Teutsche Merkur* tiek publicēts Garlība Merķeļa raksts *Ueber Dichtergeist und Dichtung unter den Letten*. Raksts domāts kā papildinājums Merķeļa “Latviešiem”, kas nupat bija iznākuši un guvuši zināmu lasītāju interesi. Tā vien šķiet, ka “Merkura” raksta uzdevums ir uzturēt interesi inteligentajās vācu ap-rindās par “Latviešos” aprakstīto tautu, lai to vairāk iepazītu. Šeit Merķelis nāk klajā ar pārdomām par latviešu dzīvesziņu, mitoloģiskajiem priekšsta-tiem. Raksta beigās viņš, sekojot Herdera paraugam, publicē arī vairākas latviešu tautasdziesmas vācu tulkojumā. Zīmīgi, ka Merķeļa publikācija saistāma ar viņa uzturēšanās laiku Veimārā un kontaktiem ar Herderu. Kā zināms, Herdera vākumā bijuši daudzi desmiti tekstu, kuri, iespējams, nav pilnīgi saglabājušies. Arī Merķelis savā publikācijā tautasdziesmu divrin-des un četr-rindes dēvē par fragmentiem, gluži tāpat kā Herders *Volkslieder* (1778/1779) iespiesto tautasdziesmu kopojumu dēvē par *Fragmente*

lettischer Lieder. Tomēr teksti Merķeļa publikācijā daļēji aizgūti arī no Stendera „Gramatikas” (1783) sestajā nodaļā publicēto tautasdziesmu piemēriem, gan, iespējams, savā jaunā tulkojumā.

Referātā tiks pievērsta uzmanība šo dziesmu tekstiem, to iespējamajam ceļam līdz Merķeļa krājumam, par kuru gan pagaidām izsakāmas tikai hipotēzes. Merķeļa latviešu tautasdziesmu publikācija būtu minama otrā pēc latviešu kultūrvēsturē daudz apspriestās Herdera publikācijas krājuma *Volkslieder* otrajā daļā.

Die Publikation der lettischen Volkslieder in dem Aufsatz G. Merckels „Ueber den Dichtergeist und Dichtung unter den Letten“

In der populären Ausgabe „Der Neue Teutsche Merkur“ wurde 1797 der Artikel „Ueber den Dichtergeist und Dichtung unter den Letten“ von Garlieb Merkel veröffentlicht. Dieser Artikel war als Ergänzung zu Merckels Arbeit „Letten“ gedacht, die vor Kurzem erschienen und auf ein gewisses Interesse der Leser gestoßen war. Es scheint, dass das Anliegen des Artikels in „Merkur“ war, das Interesse für das in „Letten“ beschriebene Volk in deutschen Intellektuellenkreisen aufrechtzuerhalten. Darin sind Merckels Gedanken über die Lebensweisheit der Letten und ihre mythologischen Vorstellungen enthalten. Am Ende des Artikels hat Merkel — ähnlich wie Herder — mehrere lettische Volkslieder in deutscher Übersetzung veröffentlicht. Es muss darauf hingewiesen werden, dass Merckels Publikation mit seinem Aufenthalt in Weimar und den Kontakten mit Herder zu verbinden ist. Wie bekannt, hatte Herder mehrere Dutzende von lettischen Volksliedern gesammelt, die bis auf den heutigen Tag nicht vollständig erhalten sind. Auch Merkel nannte die zwei- und vierzeiligen Volkslieder Fragmente, ähnlich wie Herder in seiner Sammlung „Volkslieder“ (1778/79) seine eigene Zusammensetzung der lettischen Texte „Fragmente lettischer Lieder“ nannte. Dennoch sind die Volkslieder, die in Merckels Publikation zu lesen sind, zum Teil aus dem 6. Kapitel von Stenders „Grammatik“ (1783), aber in Merckels eigener Übersetzung übernommen. Im Vortrag wird auf die Texte dieser Volkslieder und auf ihre eventuellen Wege zu Merckels Sammlung eingegangen. Vorläufig können darüber nur Hypothesen aufgestellt werden. Merckels Veröffentlichung

der lettischen Volkslieder ist die zweite bedeutendste Publikation von lettischen Volksliedern nach Herders viel besprochenener Veröffentlichung im 2. Teil der „Volkslieder“.

■ Pärtel Piirimäe | Pertels Pīrimē

Garlieb Merkel's concept of slavery

The paper aims to systematically explore Garlieb Merkel's uses of the concept 'slavery' (*Sklaverei*) in the context of his contemporary moral-philosophical and historical writings. In particular, I will pay attention to two trends in the Enlightenment critique of serfdom in the Baltic provinces that both culminated in Merkel's writings: first, the collapse of the concepts of 'serfdom' and 'slavery', which enabled the application of the Western anti-colonial discourse onto the circumstances prevailing in the Baltic provinces, and second, the nationalization of 'slavery', i. e. a shift of focus from the question of the individual status of peasants to the issue of the domination of one nation over the other. Both trends had an important impact on the history-writing and identity-formation of the emerging Baltic nations in the nineteenth century.

Garlība Merķeļa *verdzības* koncepts

Priekšlasījuma mērķis būs izpētīt Garlība Merķeļa koncepta “verdzība” (*Sklaverei*) lietojumu laikmeta morālfilozofisko un vēsturisko publikāciju kontekstā. Īpaši tiks veltīta uzmanība diviem Apgaismības dzimtbūšanas kritikas virzieniem Baltijas provincēs, tie abi atklājas Merķeļa rakstos: pirmais, konceptu “dzimtbūšana” un “verdzība” sabrukums, kas sekmēja Rietumu antikoloniālā diskursa izmantošanu tobrīdējos Baltijas provincēs dominējošajos apstākļos; otrais, “verdzības” nacionalizācija, t. i., fokusa maiņa no jautājuma par zemnieku individuālo statusu uz jautājumu par vienas nācijas dominanti pār otru. Abiem šiem virzieniem bija nopietna ietekme uz topošo Baltijas nāciju vēstures un identitātes radīšanu 19. gadsimtā.

Garlība Merķeļa sūdzības no Zilā kalna. Latviešu balss kopīgā 15.–19. gadsimta Eiropas zemnieku bēdu dziesmā

Garlība Merķeļa darbi — īpaši “Latvieši” un “Vanems Imanta” — iekļaujas plašā 15.–19. gadsimta zemnieku sūdzību sarakstā. Lauku iedzīvotāju grūto dzīvi Eiropas rakstnieki bija tērpuši dažādās formās, piemēram, plašās politiskās polemikās, poēmās, filozofiskos traktātos, drāmās, dialogos vai dziesmās, taču visos šajos tekstos tiek izmantota viena shēma un līdzīgi izteiksmes līdzekļi, kā sasniegt mērķi — šokēt un izraisīt lasītājos līdzjūtību, skumjas un žēlumu par vaimanājošiem cilvēkiem un vienlaikus rupjos, asos vārdos izteikties par varas iestāžu vienaldzību, aklumu un sabiedrības netaisnības neizmērāmām sekām. Darbu žanriskai piederībai nav ne mazākās nozīmes, tie cits citu papildina un pastiprina, to saturs saplūst vienā tekstā, kas ir nolietota, bet radoša klišeja. Referātā tiks analizēti Merķeļa darbu fragmenti plašā Eiropas dzimtcilvēku sūdzību kontekstā, bet īpaša uzmanība tiks pievērsta pāris poļu rakstnieku darbiem, vispirms Sebastjana Fabjana Klonovica *Victoria deorum* (ap 1587 – ap 1595) un “Jūdu maisam” (*Worek Judaszów*, 1603?), kā arī Staņislava Stašica “Brīdinājumiem Polijai” (*Przestrogi dla Polski*, 1790), jo tieši tie daudzējādā ziņā ir vistuvākie vēlākajai Merķeļa iecerei. Uz šo darbu fona atsevišķus “Latviešu” un teikas par Imantu fragmentus var apskatīt pilnīgi citā gaismā un pieņemt kā ļoti universālu un skaidru paziņojumu, kuram par pamatu ņemtas feodālai Eiropai raksturīgās drūmās skaņas.

Klagen Garlieb Merkels vom Blauen Berg. Die Stimme der Letten im gemeinsamen Klagelied der europäischen Bauern im 15.–19. Jahrhundert

Garlieb Merkels Arbeiten, insbesondere „Letten“ und „Wannem Ymanta“ können der langen Liste der Klagen der Bauern vom 15.–19. Jh. zugeordnet werden. Das schwere Leben der Landbevölkerung haben die europäischen Schriftsteller in verschiedenen Formen dargestellt, z. B., in politischen Polemiken, philosophischen Traktaten, Dramen, Dialogen und Liedern, dennoch werden in allen diesen Texten ein Schema und gleiche

Ausdrucksmittel benutzt, um das Ziel zu erreichen — zu schockieren und Mitleid zu wecken, Schmerz und Mitgefühl mit den klagenden Menschen zum Ausdruck zu bringen und gleichzeitig mit scharfen Worten über die Gleichgültigkeit der Verwaltungsbehörden, ihre Blindheit und die unermesslichen Folgen der Ungerechtigkeit zu sprechen. Die Zugehörigkeit zu einem Genre spielt keine Rolle, die Texte ergänzen und verstärken sich, ihre Inhalte fließen ineinander über, sodass daraus ein abgenutztes und dennoch schöpferisches Klischee wird. Im Vortrag werden Fragmente aus Merkels Arbeiten im Kontext der Klagen von europäischen Leibeigenen analysiert. Eine besondere Aufmerksamkeit wird einigen polnischen Werken und ihren Autoren geschenkt — „Victoria deorum“ (um 1587 – um 1595) und „Judasbeutel“ / „Worek Judaszów“ (1603?) von Sebastian Fabian Klonowic und „Warnung für Polen“ / „Przestrogi dla Polski“ (1790) von Stanisław Staszic, weil diese in vieler Hinsicht der späteren Idee von Merkel am nächsten stehen. Im Hintergrund dieser Werke kann man einige Fragmente aus Merkels „Letten“ und der Sage über Ymanta in einem ganz anderen Licht erblicken und sie als eine universale und eindeutige Erklärung auffassen, die auf die für das feudale Europa typische düstere Stimmung zurückzuführen ist.

■ Dirk Sangmeister | Dirks Zangmeisters

Ungeschriebene Seiten in Merkels Lebensgeschichte(n)

Garlieb Merkel hat weder eine klassische Autobiographie noch eigentliche Memoiren geschrieben, aber eine ganze Reihe von autobiographischen Schriften, von den frühen „Skizzen aus meinem Erinnerungsbuche“ (1812–1816), „Über Deutschland, wie ich es nach meiner zehnjährigen Entfernung wieder fand“ (1818) bis zu den späteren „Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben“ (1839–1840), die noch mit einem dritten Band hätten fortgesetzt werden sollen, von dem dann aber nur noch vereinzelte Teile als Artikel in der Dresdner „Abend-Zeitung“ erschienen. Auch etliche andere Werke Merkels, etwa die „Reisegeschichte“ (1800), die

erklärermaßen nur ein »Halbroman« ist, oder die „Briefe über Hamburg und Lübeck“ (1801), sind erkennbar autobiographisch grundiert.

Ich möchte mir Merkels diverse autobiographischen Werke genauer ansehen und dabei in einem ersten Schritt zunächst einmal festzustellen versuchen, was *nicht* in ihnen steht, welche Personen und Ereignisse bemerkenswerterweise übergangen und ausgespart werden, und wo die Gründe für die verschiedenen Lücken und Leerstellen liegen könnten.

In einem zweiten Schritt möchte ich anhand eines in Merkels Nachlass in der Akademiskā bibliotēka überlieferten handschriftlichen Konzepts, in dem Merkel die Geschichte seines Leben bis zum Jahre 1816/17 in acht Abschnitte eingeteilt und mit Stichworten und Notizen punktuell skizziert hat, zu klären versuchen, wie Merkel sein Leben für eine regelrechte Autobiographie strukturiert hätte und was hier an unbekanntem Begebenheiten und Personen erkennbar wird.

Baltās lapas Merķeļa dzīvesstāstā(-os)

Garlībs Merķelis nav uzrakstījis nedz klasisku autobiogrāfiju, nedz arī kārtīgus memuārus, bet gan veselu rindu autobiogrāfisku rakstu, sākot ar agrīnajām “Skicēm no manas atmiņu grāmatas” (1812–1816), “Par Vāciju, kādu to atkal ieraudzīju pēc desmit gadu prombūtnes” (1818) līdz pat vēlīnajiem “Manas dzīves tēlojumiem un raksturojumiem” (1839–1840), kuriem bija plānots vēl arī turpinājums trešajā sējumā, bet tas netika izveidots, tā daļa kā atsevišķi raksti tika publicēti Drēzdenes *Abend-Zeitung*. Arī daudzi citi Merķeļa teksti, piemēram, “Ceļojuma stāsts” (1800), kurš tiek dēvēts par pusromānu, vai arī “Vēstules par Hamburgu un Lībeku” (1801) ir daļēji balstītas autobiogrāfiskā pieredzē.

Es vēlētos aplūkot dažādos Merķeļa autobiogrāfiskos tekstus, lai iesākumā varētu konstatēt, kas tajos nav minēts, kādas personas un notikumi zīmīgā kārtā nav pieminēti vai apieti un kāds varētu būt šo trūkumu patiesais iemesls.

Nākamajā izpētes posmā, pamatojoties uz LU Akademiskajā bibliotēkā glabāto Merķeļa dzīvesstāsta manuskriptu, kas satur astoņās nodaļās kārtotas viņa skices un piezīmes līdz 1816./1817. gadam, es vēlētos noskaidrot, kā Merķelis būtu strukturējis savas dzīves posmus autobiogrāfiska teksta izveides vajadzībām, kādus notikumus un personas viņš būtu pieminējis.

Nenobriedušie apgaismotāji: Garlība Merķeļa tēvs

Mūsdienu dzīves ātrais temps bieži maldīgi liek domāt, ka tā tas bijis vienmēr. Tomēr 17. vai 18. gadsimtā tas būtiski atšķīrās. Jo sevišķi labi tas redzams Apgaismības procesos. Mēs mēdzam iedomāties, ka Apgaismības nestās idejas tūlīt realizējās ikdienas dzīvē, tomēr realitātē tas notika ļoti lēnām. Labs piemērs šādai gausai jaunu ideju, uzskatu, attiecību modeļu ienākšanai ir slavenā “Latviešu, sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimta beigās” autora Garlība Merķeļa ģimene. Daudzās biogrāfijās tiek uzsvērts, ka viņa tapšanā par apgaismotāju īpaša nozīme bija viņa tēvam un tēva bibliotēkai, kuras plauktos bija atrodamas daudzas slavenu Eiropas apgaismotāju sarakstītas grāmatas. Lai arī Daniela Merķeļa (1712–1782) rīcībā bija laba grāmatu kolekcija un varam pieļaut, ka viņš tās bija arī lasījis, tomēr to ietekme uz dēlu, šķiet, bijusi krietni efektīgāka un paliekošāka nekā uz tēvu — grāmatu sagādātāju. D. Merķelis bija studējis ārzemēs, kam arī būtu bijis jāveicina viņa kā apgaismotāja tapšana. Diemžēl realitātē ieraugām viņu kā vīru, kura ikdienas dzīvē Apgaismības idejas tika respektētas selektīvi, ja vispār tika respektētas. Viņa darbs it kā varēja sekmt D. Merķeļa kā patiesa apgaismotāja izaugsmi — viņš bija ieguvis teologa diplomu un kopš 1741. gada bija Lēdurgas draudzes gans. Tomēr pagaidām vēl neizprotamu apstākļu dēļ mācītāja Merķeļa uzvedība krasī disonēja ar tādiem Apgaismības principiem kā “vienlīdzība” un “brālība”. Rezultātā Vidzemes luteriskās baznīcas Konsistorijā tika ierosināta lieta ar virkni apsūdzību pret draudzes ganu, šķiet, faktiski vienīgā šāda veida apsūdzība 18. gadsimtā, kur lielākā daļa punktu būtu definējami kā augstprātība pret saviem Lēdurgas zemniekiem. Viņš nesteidzās palīgā slimam vienkāršam zemniekam, neatsaucās uz aicinājumu pagodināt kāda vienkārša zemes arāja godus un nekautrējās palaist rokas, ja kaut kas nebija paticis zemnieku — arī pastorāta zemnieku rīcībā. Līdz ar to brīžiem šķiet, ka Garlība Merķeļa piemēri par zemnieku iekaustišanu ir noskatīti no savas ģimenes ikdienas un paša tēvs ir bijis ļaunais zemnieku sitējs. Acīmredzot Apgaismības idejas Daniela Merķeļa uzskatos vēl bija grāmatu un nevis dzīves realitātē un tikai nākamajā paaudzē sāka evolucionēt ikdienas dzīvē.

Die ‚unreifen‘ Aufklärer – Garlieb Merckels Vater

Das gegenwärtige rasante Lebenstempo veranlasst manchmal zur irrtümlichen Annahme, dass es immer so gewesen ist. Dennoch unterscheidet sich darin das 17. vom 18. Jh. Besonders gut ist dieser Unterschied in den Aufklärungsprozessen zu sehen. Manchmal denken wir, dass die von der Aufklärung getragenen Ideen sofort zur alltäglichen Realität geworden sind. Eigentlich geschah das sehr langsam. Ein besonders gutes Beispiel für dieses verzögerte Eintreten neuer Ideen, Anschauungen und Beziehungsmodelle ist die Familie Garlieb Merckels, des berühmten Autors der Arbeit „Die Letten, vorzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts“. In vielen Biografien wird betont, dass Merckels Vater und seine Bibliothek mit den Büchern vieler berühmter europäischen Aufklärer eine besondere Bedeutung für G. Merckels Werden zum Aufklärer gehabt hätten. Wenn auch Daniel Merkel (1712–1782) eine gute Büchersammlung besaß und vermutlich diese Bücher auch gelesen hatte, scheint es, dass ihr Einfluss viel effektiver und nachhaltiger gewesen ist als der des Vaters als Beschaffer der Bücher. D. Merkel hatte im Ausland studiert, und das hätte sein Werden zum Aufklärer bedeutend beeinflussen müssen. Leider sehen wir in der Realität einen Mann, in dessen Leben die Ideen der Aufklärung nur selektiv, wenn überhaupt respektiert wurden. Seine Arbeit hätte Daniel Merkel zu einem wahren Aufklärer werden lassen, weil er ein diplomierter Theologe war und seit 1741 in der Gemeinde zu Lēdurga als Pastor tätig war. Dennoch stand das Verhalten des Pastors Merkel aus zum jetzigen Zeitpunkt noch unerklärlichen Gründen im krassen Gegensatz zu solchen Prinzipien der Aufklärung wie „Gleichheit“ und „Brüderlichkeit“. Das Ergebnis war, dass im Konsistorium der livländischen lutherischen Kirche aufgrund einer Reihe von Anklagen gegen ihn ein Verfahren eingeleitet wurde. Es scheint, dass das die einzige Anklage im 18. Jh. gewesen ist, in der die meisten Anklagepunkte als Arroganz den Bauern von Lēdurga gegenüber zu definieren sind. Er eilte nicht zu einem erkrankten einfachen Bauern, folgte nicht den Einladungen zu den Festen der Bauern und hatte keine Hemmungen, handgreiflich zu werden, wenn ihm etwas bei den Bauern, darunter auch den Gemeindebauern, nicht gefallen hatte. So scheint es, dass das Verprügeln der Bauern im familiären Umfeld zu sehen war, und der eigene Vater der böse Schläger der Bauern gewesen ist.

Vermutlich waren die Aufklärungsideen im Leben von Daniel Merkel noch die Realität der Bücher und nicht die des Lebens, die nur in der nächsten Generation im Alltagsleben verwirklicht werden konnten.

■ Edvarda Šmite

Garlība Merķeļa atbalsis Latvijas tēlotājmākslā

Pētot Merķeļa un viņa ideju pietiekami plašos (gan tiešos, gan attālinātos) sakarus ar māksliniekiem un tēlotājmākslu Latvijā, pirmkārt jāpievēršas viņa personīgajiem kontaktiem 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā. Laikā no 1787. līdz 1795. gadam, kad Merķelis dzīvo un strādā gan Rīgā, gan Rīgas tuvumā, viņš satuvinās ar vairākiem jauniem brīvdomātājiem, kuriem tuvas Apgaismības idejas un tātad ir nepieņemama Krievijas impērijā valdošā dzimtbūšana. Mūsu tēmas kontekstā te vispirms pieminamas divas personības — Karls Gothards Grass un Johans Vilhelms Krauze. Viņi ir kopā tā dēvētajā “Praviešu klubā”, viņiem kopīga ir cieņas un / vai līdzjūtības pilna attieksme pret latviešu zemniekiem, un, protams, viņi noliedz dzimtbūšanu. Par to liecina gan Grasa akvareļi Johana Kristofa Broces krājumā *Monumente* (piem., “Latviešu kāzas Dzērbenē”, 1795), gan viņa dzeja. Merķelis ir pieminējis Grasa vārdu arī sakarā ar grāmatas “Latvieši” tapšanu, un, kas ne mazāk svarīgi — Merķelis ir devis izsmeltošu un iejūtīgu Grasa raksturojumu, kas saglabājis nozīmi arī mūsdienās. Ir liecības arī par Merķeļa tuvību ar trešo šā perioda mākslinieku — Johanu Heinrihu Baumani.

Mums nozīmīgākie Merķeļa darbi — “Latvieši”, “Vidzemes senatne” un “Vānems Imanta” — izdoti kopš 1797. gada. Ieskats šiem izdevumiem pievienotajā ilustratīvajā materiālā sniedz izteiksmīgu liecību par Merķeļa ideju aktualitāti dažādos vēstures periodos.

19. gadsimta otrajā pusē, sākoties jaunlatviešu rosinātajai atmodai, tātad — atnākot jaunai brīvdomātāju paaudzei, Merķeļa skatījums uz latviešu senvēsturi kļūst par nozīmīgu argumentu cīņā par latviešu tiesībām savā zemē, par latviešu pašcieņas, pašapziņas un aktivitātes rosināšanu. Šo ievirzi redzam arī Rīgas Latviešu biedrības un tai tuvo preses izdevumu

darbībā. Nacionālie centieni spilgti izpaukušies tautiskā romantisma mākslā, kur vēl 19.–20. gadsimta mijā, kad jau darbojas “Rūža” paaudzes mākslinieki Arturs Baumanis, Ādams Alksnis, Janis Rozentāls, Rihards Zariņš, Merķeļa ietekme joprojām ir būtiska.

Der Name Garlieb Merkels in der lettischen Kunstgeschichte

Wenn man die relativ breiten, sowohl die direkten als auch die indirekten Kontakte Merkels und seiner Ideen mit den Künstlern und der bildenden Kunst in Lettland erforscht, muss man sich zuerst seinen persönlichen Kontakten Ende des 18. und Anfang des 19. Jh. zuwenden. Von 1787 bis 1795, als Merkel sowohl in Riga als auch in Rigaer Umgebung lebte und arbeitete, kam es zu Begegnungen mit mehreren jungen Freidenkern, die mit den Ideen der Aufklärung vertraut waren und denen deswegen die im Russischen Imperium herrschende Leibeigenschaft unannehmbar war. Im Kontext unseres Themas seien zuerst zwei Persönlichkeiten erwähnt — Carl Gotthard Graß und Johann Wilhelm Krause. Beide gehörten zu dem sogenannten „Prophetenclub“. Sie empfanden Respekt und Mitleid den lettischen Bauern gegenüber und lehnten selbstverständlich die Leibeigenschaft ab. Davon zeugen sowohl Graß' Aquarelle in Johann Christoph Brotzes Sammlung „Monumente“ (z. B., „Lettische Hochzeit in Dzērbene“, 1795) als auch seine Lyrik. Den Namen von Graß hat Merkel auch im Zusammenhang mit der Entstehung des Buches „Letten“ erwähnt. Noch wichtiger ist es, dass er eine ausführliche und feinfühlig Charakteristik von Graß gegeben hat, die bis auf den heutigen Tag ihre Bedeutung nicht verloren hat. Es gibt Belege, dass Merkel auch mit einem dritten Künstler dieser Periode enge Kontakte hatte — mit Johann Heinrich Baumann.

Die für uns wichtigsten Werke von Merkel — „Letten“, „Die Vorzeit Lieflands“ und „Wannem Ymanta“ werden seit 1797 herausgegeben. Ein Einblick in das diesen Ausgaben beigefügte illustrative Material zeugt eindrucksvoll davon, wie aktuell Merkels Ideen in verschiedenen historischen Perioden gewesen sind.

In der zweiten Hälfte des 19. Jh., als das von den Jungletten angeregte nationale Erwachen begann, also dann, als eine neue Generation der Freidenker erschienen war, wurde Merkels Sicht auf das lettische Altertum zu einem wichtigen Argument im Kampf für die Rechte der Letten in dem eigenen Land, um das Selbstbewusstsein und die Selbstachtung der Letten

zu fördern. Dafür setzten sich auch der Rigaer Lettische Verein und die ihm nahestehende Presse ein. Die nationalen Gefühle kamen in der Kunst der volkstümlichen Romantik am eindrucksvollsten zum Ausdruck, als um Jahrhundertwende vom 19. zum 20. Jh. die Generation des Künstlervereins „Rūķis“ (Arturs Baumanis, Ādams Alksnis, Janis Rozentāls, Rihards Zariņš) aktiv wurde und Merkels Einfluss nach wie vor wesentlich war.

■ Igors Šuvajevs

Aizklājidentitātes un pārneseumi

Aizklājidentitātes — centieni neatpazīt savu vēsturisko patību un tās tapšanu, ļaujot pastāvēt noklusēšanas zonām. Izskaidrošanās (ar sevi pašu, tagadni, vēsturi) atvairīšana, nodrošinot apspiešanu un izstumšanu. Vēstures un sevis pašu dažādības un krāsainības noliegšana. Kolektīvā “ģimenes romāna” producēšana. Pārneseumi — “ierosu un fantāziju jauna tirāža” (Freids) un pārneseumi (pārneses) kā atšķirīgā pārlikšana, introducēšana. Pārneseumi un pretpārneseumi (individuālie un kolektīvie).

Merkela novietojums Austrumu (Orienta) sadomāšanās; orientalizācija un folklorizācija (dziedāšana, dzeršana un sišana). “Latvieši” (1797) un “Minhhauzens” (1789) — nopietnā un nenopietnā samainīšanās. Merkela sniegums etnoloģijā un antropoloģijā (*Ein Beytrag zur Völker- und Menschenkunde*). “Merķelis” kā piesavināšanas piemērs un etnizācijas (rasizācijas) iestrāde.

Sapere aude princips (ieskatījums un parrēsisms; *Zuschauer*; *Freimüthige*) un “pragmatiskā antropoloģija”. Aizspriedumu novēršana un “brīva sevis izkopšana” (Kants). Reliģiskā, politiskā atbrīvošana (“nodevu nepieklājīgums vai arī netaisnīgums”). Dabas bērni, ļautiņi, infantilo paraugtēlu atkārtošanās un *Erinnerung*.

Identitātsverschleierungen und Übertragungen

Identitātsverschleierungen — Bestrebungen, das eigene historische Selbst und seine Entstehung nicht zu erkennen, und Zulassung der Zonen des

Ver-Schweigens. Das Vermeiden des Sich-Auseinandersetzens (mit sich selbst, Gegenwart, Geschichte) und gleichzeitige Zulassung der Unterdrückung und Verdrängung. Die Ablehnung der Mannigfaltigkeit und Farbigkeit der Geschichte und des eigenen Selbst. Das kollektive Produzieren des „Familienromans“. Übertragung — „eine neue Auflage von Reizen und Phantasien“ (Freud) als Umstellung und Introdzierung des Andersartigen. Übertragung und Gegenübertragung (individuelle und kollektive).

Merkels Verortung in dem erfundenen Orient; Orientalisieren und Folklorisieren (Singen, Trinken und Schlagen). „Letten“ (1797) und „Münchhausen“ (1789) — das Plätzetauschen des Ernstes und Scherzhaften. Merkels Beitrag zur Ethnologie und Anthropologie („Ein Beytrag zur Völker- und Menschenkunde“). „Merkel“ als Beispiel der Aneignung (piesavināšanās) und Vorarbeit zur Ethnisierung (*Rassisierung*).

Das Prinzip *sapere aude* (Einsicht und Parrhesismus; *Zuschauer*; *Freimütliche*) und „pragmatische Anthropologie“. Die Beseitigung der Vorurteile und „freie Selbstbildung“ (Kant). Religiöse, politische Befreiung („Unanständigkeit der Abgaben oder auch Ungerechtigkeit“). Naturkinder, kleine Leute, Wiederholung der infantilen Musterbilder und Erinnerung.

■ Kristīne Zaļuma

Garlība Merķeļa mājskolotāja gadi un dzejas laiks Liepupē (1788–1792)

Par Garlība Merķeļa dzīvi un atstāto kultūras mantojumu rakstīts un runāts daudz, tomēr jaunības laiks, ko pazīstamais apgaismotājs pavadīja Liepupē (1788–1792), parasti pieminēts fragmentāri. Publicista un rakstnieka G. Merķeļa darbību nosacīti var iedalīt piecos periodos — trīs Latvijas un divos ārzemju. Referāta mērķis ir aplūkot un analizēt pirmo periodu, kas viņa atmiņās dēvēts par dzejas laiku un bijis nozīmīgākais uzskatu veidošanā un turpmākajā rakstnieka darbībā.

Liepupes draudzes mācītāja Johana Kristiana Klēmana (1745–1805) ģimenē mājskolotājam G. Merķelim pietrūka meklētās „īstās apgarotības“. Šī iemesla dēļ garīgās dzīves piepildījumu viņš atrada ārpus

mācītājmuižas ikdienas — apkārtnes saviesīgajā dzīvē, grāmatu un avotu studijās muižu bibliotēkās un ciešā draudzībā ar Liepupes muižas īpašnieku juristu Rīgas “pravieti” Georgu Burhardu Frīdrihu fon Meku (1769–1794).

Ar grūtībām pārvaramajos vientulības brīžos G. Merķelis ar aizrautību nodevās dzejas mākslai. Tieši šajā laikposmā publicēts viņa pirmais darbs — “patiesā cieņā un padevībā” dzejotais svinību sacerējums (1792), kas veltīts Vecmuižas muižas īpašniekam Johanam Gustavam fon Aderkasam (1712–1799) 81. dzimšanas dienā.

Dzejas laika raksturojumam kā būtiskākie avoti izmantoti G. H. Merķeļa atmiņu tēlojums *Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben* (“Manas dzīves skati un raksturojumi”, 1839), kā arī ainiņas un skices par laiku Liepupē, kas iekļautas viņa programmatiskajā darbā “Latvieši” (1797).

Liepupē pavadītais laiks, kas spilgti atklāj un ieskicē arī G. H. Merķeļa privātās dzīves un personības portretu, būtiski ietekmējis viņa turpmāko likteni un literāro darbību.

Garlieb Merckels Hofmeisterjahre und die Zeit des Dichtens in Pernigel

Über Garlieb Merckels Leben und sein hinterlassenes Kulturerbe ist viel geschrieben und gesprochen worden, dennoch ist die Jugendzeit, die der bekannte Aufklärer in Liepupe (*Pernigel*) (1788–1792) verbrachte, nur fragmentarisch erwähnt worden. Die Tätigkeit von Merkel könnte in fünf Perioden eingeteilt werden — drei — in Lettland, zwei — im Ausland. Das Ziel des Vortrags ist, die erste von den drei Perioden zu betrachten und zu analysieren, die in seinen Erinnerungen als Zeit der Dichtung eingeschätzt ist. Auch für die Bildung seiner Anschauungen und die spätere schriftstellerische Tätigkeit ist sie bedeutend gewesen.

In der Familie des Pastors zu Liepupe Johann Christian Cleemann (1745–1805) vermisste G. Merkel die erhoffte „wahre Beseeltheit“. Aus diesem Grund fand er die Erfüllung des geistigen Lebens außerhalb des alltäglichen Lebens im Pastorat — im geselligen Leben in der Umgebung, in den Bibliotheken der Herrenhäuser, wo er sich den Literatur- und Quellenstudien widmete. Eine große Rolle spielte die enge Freundschaft mit dem

Eigentümer des Liepupe-Gutshofes, dem Juristen und Rigaer „Propheten“ Georg Burkhard Friedrich von Meck (1769–1794).

In den kaum zu überwindenden Momenten der Einsamkeit gab sich G. Merkel mit großer Begeisterung der Dichtkunst hin. In dieser Zeitperiode (1792) ist sein erstes literarisches Werk veröffentlicht — die feierliche Dichtung „in wahrer Verehrung und Ergebenheit“ an den Eigentümer des Vecmuiža (*Sussikas*)-Gutshofes Johann Gustav von Aderkas (1712–1799), seinem 81. Geburtstag gewidmet.

Um das Zeitalter der Dichtkunst zu illustrieren, sind G. Merkels Erinnerungen „Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben“ (1839) sowie seine Darstellungen und Skizzen über die Zeit in Liepupe als Quellen verwendet, die in sein programmatisches Werk „Die Letten“ (1797) aufgenommen worden sind.

Die in Liepupe verbrachte Zeit, die G. H. Merkels Privatleben und Persönlichkeit anschaulich porträtiert, hat sein weiteres Schicksal und seine literarische Tätigkeit wesentlich beeinflusst.

Saturs

Konferences programma	3
Konferenzprogramm.....	9
<i>Iwan-Mickelangelo D'Aprile</i> <i>Ivans Mikelandželo d'Aprile</i> . Garlieb Merkel und die Aufklärung / Garlībs Merķelis un Apgaismība	15
<i>Holger Böning</i> <i>Holgers Bēnings</i> . Garlieb Merkel — Volksaufklärung, Leibeigenschaft und Bauernbefreiung / Garlībs Merķelis — tautas apgaismība, dzimtbūšana un zemnieku brīvlaišana	16
<i>Raivis Bičevskis</i> . Pagātnē vērstie pravieši / Die der Vergangenheit zugewandten Propheten	17
<i>Anita Čerpinska</i> . Napoleona I vērtējums Garlība Merķeļa interpretācijā / Einschätzung von Napoleon I. in der Interpretation von Garlieb Merkel.....	19
<i>Pauls Daija</i> . Garlībs Merķelis un Heinriha Čokes stāsta “Das Goldmacherdorf” (“Ciems, kur zeltu taisa”) latviešu tulkojums (1830) / Garlieb Merkel und die lettische Übersetzung von Heinrich Zschokkes Erzählung „Das Goldmacherdorf“ (1830)	21
<i>Ilmārs Dirveiks</i> . Rāmavas Depkina muižas dzīvojamā māja / Depkinshof aus der Sicht eines Architekten	23
<i>Uwe Hentschel</i> <i>Ūve Henčels</i> . Garlieb Merkel als Reiseschriftsteller / Garlībs Merķelis kā ceļojumu literatūras autors	26
<i>Benedikts Kalnačs</i> . Garlība Merķeļa ideju aktualizācija latviešu literārajā kultūrā / Aktualisierung von Garlieb Merckels Ideen in der lettischen literarischen Kultur.....	27
<i>Kadi Kähär-Peterson</i> <i>Kadi Kehere-Pētersone</i> . Garlieb Merckels Ideen einer Geschichte der Menschheit / Garlība Merķeļa idejas par cilvēces vēsturi	28

<i>Rihards Kūlis</i> . Identitātes konstrukcijas un latviskais savdabīgums / Konstruktion der Identität und die lettische Besonderheit	30
<i>Krišjānis Lācis</i> . Identitātes un 20. gadsimta politiskā filozofija / Identitäten und die politische Philosophie des 20. Jahrhunderts	31
<i>Lilija Limane</i> . Garlībs Merķelis un Napoleona iebrukuma reminiscences latviešu literatūrā / Garlieb Merkel und Reminiszenzen über den Feldzug Napoleons in der lettischen Literatur	33
<i>Gatis Ozoliņš</i> . Dievi, kultūra un Merķelis / Götter, Kultur und Merkel . . .	34
<i>Beata Paškevica</i> . Latviešu tautasdziesmas Garlība Merķeļa publikācijā 1797. gadā Die Publikation der lettischen Volkslieder in dem Aufsatz G. Merkels „Ueber den Dichtergeist und Dichtung unter den Letten“ (1797)	37
<i>Pärtel Piirimäe</i> <i>Pertels Pīrimē</i> . Garlieb Merkel's concept of slavery / Garlība Merķeļa <i>verdžības</i> koncepts	38
<i>Justīna Prusinovska</i> <i>Justyna Prusinowska</i> . Garlība Merķeļa sūdzības no Zilā kalna. Latviešu bals kopīgā 15.–19. gadsimta Eiropas zemnieku bēdu dziesmā / Klagen Garlieb Merkels vom Blauen Berg. Die Stimme der Letten im gemeinsamen Klagelied der europäischen Bauern im 15.–19. Jahrhundert.	39
<i>Dirk Sangmeister</i> <i>Dirks Zangmeisters</i> . Ungeschriebene Seiten in Merkels Lebensgeschichte(n) / Baltās lapas Merķeļa dzīvesstāstā(-os)	41
<i>Gvido Straube</i> . Nenobriedušie apgaismotāji: Garlība Merķeļa tēvs / Die ‚unreifen‘ Aufklärer — Garlieb Merkels Vater	42
<i>Edvarda Šmite</i> . Garlība Merķeļa atbalsis Latvijas tēlotājmākslā / Der Name Garlieb Merkels in der lettischen Kunstgeschichte	44
<i>Igors Šuvajevs</i> . Aizklājidentitātes un pārnēsumi / Identitātsver- schleierungen und Übertragungen	46
<i>Kristīne Zaļuma</i> . Garlība Merķeļa mājskolotāja gadi un dzejas laiks Liepupē (1788–1792) / Garlieb Merkels Hofmeisterjahre und die Zeit des Dichtens in Pernigel	47

LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvārī 5-132, Rīgā
www.apgads.lu.lv